

TARTU RIIKLIK ÜLIKOO
ÜLDALALOO KATEEDER

Võitlus Türgi väinade
pärast Esimese
maailmasõja
perioodil

DIPLOMITÖÖ

Töö teostaja: L. Pärnoja
Töö juhendaja: dots. J. Kõnes

TARTU 1959

Sissejuhatus

Safardite vältel on rahvusvahelises seik-
tus omanud kemsit kohta Konstantinoopoli
ja väinade küsimus, millese problemi lahenda-
misel on otsustavalt rooksu pöranand kõrgi
Euroopa suurriikude huvid, kes on soovunud u-
dale allutada need tähtsard rötme postferrone
majanduslokel ja föpalistel kaalutlustel.
Ertli on olnud väinade küsimuse lahenda-
misest huvitatud Venemaa, kes kõrgi suuruna
Musta mere äärgna on püüdnud endale
saavutada sellist väinade režimis, mis tagaus
tema Musta mere äärgete kaldaste pülgale.
ku ostamatu vaenlase agensiooni koval
ja kindlustaus temale sisemerelt väljapää-
su avamule.

Uäinade problemi poliitiline süm Musta
mere äärgetele siikndele küsimus selles, et saavu-
tada endale liikumisvabadus Mustast merest
Uahemere ja kindlustada samal ajal

oma ranniku julgeoleu. Nõustandena sellele seisukohtale vastavaid mõtte musta mere riigidele ja nende probleemide teinud aspektist, nimelt piiride saavutamise oma ulatustatud jõududele vabalt läbipääsu Musta mere ning samaaegselt soovides tagistada Musta mere ääriste riikidele laevastike vabapääsu Vahemere.

Uäinade probleemide teravus rahvusvahelises suhtes tuleb nende isomajanduslikust strateegilisest ja majanduslikust tähtsusest, mis on tingitud nende geograafilistest ja ajaloolistest isärasustest.

Uäinade isärasuse tõttu on need teinud valdaval kerge sulgeda s.t. mitte lasta laevu Vahemerele Musta mere vöi tagasi, kuna teinud valdavad kuuluvad ühele ja samale riigile - Türgile. Uäinade tähtsusest suurendab veel selle geograafilise isärasuse, et nad ühendavad Musta mere Vahemerega, millest tulenevalt nende režiim on tähtis mitte ainult Türgile, vaid kõrgle Musta mere riikidele vöti aga Venemaale, kellele kuulub enamik Musta mere äärist rannikut.

Suurriikide vöitlus Konstantinoopoli ja Uäinade pärist ei ole puhulise, sest arvestades nende geograafiliste ja ajalooliste isärasustest

Bosporuse kitsaie laius on 600m ja laius nendes 1300m

üle riividele mitte ainult üksi strateegilist vabad
na majandusloenu tähtsust, sest bardandlud
ja Bosphorus on arusaas ühendusteks kustalt
muult, kui äärmiselt avamurele. Kõikmurele. Al-
list tulekuvalt on kusta mere riigid, uski aga
Venemaa, kelle valda äärsid maa-alad on
enam areneva maas tööstuslikeks ja põllu-
majandusloenuks rajoonideks riigis, huvitatud
väinade regimist, mis ühendusteks nende maade.
Mitte asjata ei rõhutada need majandus-
loenu huve, mis omab Venemaa kustas meres
ja väinades. Putu I agree andreas mere dip-
lomaat Ukraina sõnadega: „Mest on tarvis
kusta merd kllus, et korvaldada kal mere kau-
bandust. Ainult kaubandus hirmutab uska-
kust ja külluse valitsemise.“¹

Venemaa sadamad teiste mure äärs
ei oleud küllalt sobivad kaubavahituseks
teiste riikidega, millest tulekuvalt oma teema
majandusloenu arengu sihtis esmajärgulist
tähtsust kusta mere ja seda Kõikmurega
ühendavad väinad. Kllust annab turustest

¹ B. Kpironov, Bosphora ja Bosphorus. „Hokaii
Bocton“, Moskva, 1922, № 2, lk. 85.

all järgnev tabel Venemaa ekspordi ja impordi kohta 1913. a.¹

Murd, mille kaudu toimub Venemaa väliskaubandus	Export		Import	
	Tuhanded tonnisid	Neljapäeviseid tonnisid	Tuhanded tonnisid	Neljapäeviseid tonnisid
Mustast ja Kasovi merest	11 086	1 286	921	243
Balti merest	5 857	1 227	7 515	12 99
Kaspi merest	743	77	123	67
Valgest merest	1 506	97	128	15
Varust ookeanist	61	12	351	183
Kokku merd mööda	18 653	2 699	9 038	18 11
Maad mööda	5 581	9 355	6 816	18 53
Kokku	24 234	4 054	15 354	3 664

Need andmete põhjal Venemaa väljavõtte Musta ja Kasovi mere kaudu s.o. läbi väinade moodustas peaaegu 60% mere kaudu ürg 46% kogu Venemaa ekspordist. Venemaa ekspordis läbi väinade enim maailmasõja ul moodustasid suure osa kottide, nohta saadused, kivi, püstitus, klaas, puuvilla kangad jne. Eelise tähtsus omandas Neve Musta mere ääri sadamate kaudu väljavõttevate artiklite hulgas travi, melli

¹ vt. B. Kiprenin, "Торговля за рубежом", "Новости Восточной Азии", 1922, № 2, lk. 86.

Väinade vetava väljaois kogus tõusis rga aastaga, jõudes 1913. a. 80% kogu Venemaa traveija ekspordist.¹ Suja omaid väinad tohutut tähtsust Venemaal ja teistele Musta mere rüüdele majanduslikust seisukohast ning nende sulgemise uural nagu näitus 1912. a. Itaalia - Türgi sõja ajal, rändis Musta mere äärste rüüde kaubandus suuri kahjusid.

Väinade strateegilise ja majandusliku tähtsusega Venemaal on seletatav tema diplomaatide võtlus lajandite joonul sellise väinade uziimi kehtestamise ust, mis tagas tema ja teiste Musta mere rüüde julgeoleku ning puutumatuse neile vaenulone rüüde poolt.

Isaari - Venemaa katna kehtestada selline väinade uziim, mis tagas rüüde majandusliku õilsuugu ja tema piiride puutumatuse oli objektivselt õige võtlus, unud w tohi unustada, et traism unistas samuti otomani impusiooni pagomust ning konstantinoopoli ja väinade vallutamist.

Täieliku pööde võtles konstantinoopoli

¹vt. B. kpronek, *Сторона за промисел.*, *Нобрус Восток*, 1922, № 2, lk. 86.

ja väinade küsimuses suure tsentralistliku oktoobri-
valvolutsooni tulemusena maailma jõudude
võrkoole astunud esimese tsentralistliku
riigiga. Nõukogude maa, kes on kõvale me-
trantsi maastööandlind taotlema konstanti-
noopoli ja väinade küsimuses, annab kõrge
järgi kindlalt nõudma rahvusvahelistel
konverentsidel nende küsimuste lahendamist
vastavalt rahu ja julgeoleku huudide alles
aajoonis.

Käesoleva diplomitöö ülesandeks ongi
valgustada tsentralistliku Demmaa nõugete
riikude kavatsusi ja püüdlusi konstanti-
nooli ja väinade küsimuses esimese maailma-
soja perioodil.

Konstantinooli ja väinade küsimus, eriti
suure tsentralistliku oktoobrivalvolutsooni ulme-
und perioodil on leidnud laialdast känt-
lemist teaduslikes kirjanduses. Suurte tähele-
panu Konstantinooli ja väinade küsimusele
on pööranud marksismi-leninismi klami-
kund, kes oma töides korduvalt on känt-
lenud konstantinooli ja väinade prob-
leemi, rõhutanud nende puuetuse strategi-
list ja majandusliku tähtsust ning andnud
marksistlikud seisukohtad selle küsimuse
lahendamiseks.

Töö kirjutamisel on kasutatud säärased allikmaterjale nagu „Коммунистическое и рабочее движение в Бразилии“, „Сборник документов о внешней политике Бразилии“, „Сборник документов о внешней политике Бразилии с 1930 года“. Nendest allikmaterjalidest oli olulisem „Коммунистическое и рабочее движение в Бразилии“, mis sisaldab eriti väärtuslikku materjali antud teema kohta. Muust kirjandusest on kõige väärtuslikum notovitsi monograafia „Внешняя политика Бразилии в годы республики Угасбури“, milles autor annab allikmaterjalile põhineva marksiistliku vaadetluse kahe võetluse levi diplomaatilisest kiitlusest. Suurriikide võitlusest väinade mahdamise pärast annab hea ülevaate Branovitski „Угасбури в Бразилии“, kuni kahtluse autor läheneb sellele küsimusele ainult järeldilistest seisukohtadest. Lühidalt käsitletase mainitud küsimust ka „Дипломатия аргентини“ II kd.

Need materjalid andsid ka Hilleri Fried „Краткая история коммунизма в Бразилии“ ja „Очерки истории коммунизма в Бразилии“. Peale ülpool nimetatud teoste on kasutatud veel Brazilevitski, Sarzigi jt. autorite töid, mis käsitlevad konstantinopoli ja väinade küsimust käsitlitavaal perioodil.

I

Võitlus Türgi väinade
pärast enne Esimest maailmasõda

Kuni XV sajandi II pooleni ei omandanud väinade küsimus veel rahvusvahelise iseloomu, sest Musta mere äärte alade kuulumine tõttu Türgile oli see tegelikult viimase sise mine küsimus. Must meri oli Türgi suveri.

Põhjaline pööre tuli selles küsimuses siis, kui Venemaa alustas võitlust väljapääsme ust Mustale merele. Suure ja tugeva vene rügi aremine oli võimatu ilma väljapääsme ta merele. Mere puudumine pidurdas taoliste jõudude arengut.

XV sajandi lõpul ja XVI sajandi algul Venemaa ilmumisega Musta mere äärde väinade küsimus väljus Türgi suveriteetuse raamidest ja omandas rahvusvahelise iseloomu. Järgnevad võitlused selles küsimuses kuni Esimese maailma sõja lõpuni võib jagada kahte etappi: I - XV sajandi lõpust, mil Venemaa esitas esmakordselt nõude väinade avamiseks oma laevadele kuni XIX sajandi 40-ndate

aastatani, mil kati sine rahvusvaheline kontroll väinade üle; II - XIX sajandi 40-ndast aastast kuni Esimese maailmasõja lõpuni, mil väinade küsimus reguleeriti mitme suguste rahvusvaheliste lepingutega.

I etapil lahendati küsimus väinadest konnulepitega Venemaa ja Türgi vahel olma teiste riikide osavõetuta. Sel ajal Venemaa teigi suuri pingutusi, et saavutada laeva sõidu vabadus läbi väinade, ismalt kaubalaevadele, siis sõjalaevadele. Rahu läbirääkimistel Karlowitzis ja Konstantinoopolis Venemaa taotlus tagajärjelt väinade avamist. Selle vastu seisid võti Inglismaa ja Prantsusmaa, kes ei soovinud Venemaa sümunist Mustale merle, mil vähem Nahe merle.

Vene - Türgi sõda aastast 1768 - 1774, tõstis uuesti küsimuse illes väinade avamist Vene laevadele. Venemaa edu selles sõjas võis slleni, et 1774. aasta Kutschuk - Kainard. i rahulepingu alusel saavitas Venemaa endla välgapärase Mustale merle. Türgi pooli lubama Vene kaubalaevadele lähipääsu ka Bardonellidest ja Bosporusest, samuti, nagu ta sõda lubas Inglis ja Prantsus kaubalaevadele. Need sissuuskad sinnitati uuesti 1829. aasta Adrianopoli rahulepinguga.

Kuuld Venemaa tahtis vaba välgapäi-

su ka oma sõjalavadele ja seda, et väinad oleksid sulitud teiste riikide sõjalavadele Venemaa julgeoleku huvides. Oht Venemaa julgeolekule oli olemas. 1802. aastal Prantsusmaa taotles Türgilt oma sõjalavastruu lähipääsu Mustale merle. Venemaa kartsler kehv Montson esitaolis Prantsusmaa nõudmistele tema sõjalavade sisetulekust Mustale merle kirjutas: „Musta merd ei saa tihti tõlgendada kui sulitud järve või merd, millest ei ole tust ssepääsu kui mööda kanalit s.t. mööda väina. Selle mere valitsemise kuulub ainult nende riikidele, kes oma kallastega teda ümbritsevad.“¹

XVII sajandi lõpul koos Prantsusmaa sotsunguga Egiptuse ja Venemaa isarõuga võitlusest Prantsusmaa vastu toimus Venemaa rong Türgi lähemore. 1799. aastal sõlmiti Ven. Türgi liiduleping, mille alusel Venemaa kindlustas oma sõjalavadele läbisõidu õrguse väinadest, teiste riikide sõjalavadele aga väinad järd sulitaks. Seda õrgust ännitati 1805. aasta Ven. Türgi lepinguga, mille 7. artikkel astas järgmiselt: „Mõlemad alla kirjutanud riigid nõustuvad lugema Musta merd

¹ Durnovo memoarid arshap, t. II, Moskva, 1950, veilag 463.

suletumise ja mitte ühegi tursa rügi sõja. või
alvastatud laeva läbi lasama. Juhul, kui mõ-
ne rügi sõjalasid piiravad läbi tungida,
siis vastavalt kokuleppele, mõlemad rügid
koos oma merejõududega kaitsesid julguse-
kut.¹

Oma olemuselt see etnis tähendas, et Ven-
maa ja Türgi leppisid kokku ühikult kaitsesid
Musta merd mitte Musta mere äärsite riiude
sõjalis-merejõudude sissetungimisel väinadesse.
Kuid Türgi välispoliitika ei oleks iseseisev.
1806. aastal koos Napoleoniga suurte sõjaliste
edude tingimustes Türgi alustas Prantsuse diplo-
maatiga mõjule, hanes murdoma oma lepi-
gust Venemaaga ja taastama suure sõja-
tõrjepäime väinadest. Kelle Türgi kaitsumise
viis Venemaa-Türgi sõjari, mis toimus aastast
1806-1812. Inglismaa kui Venemaa liitlane
aitas appi riinadele. Kuid samal ajal oli
toma väljastumise katvus haarata sta-
tuqilind postitsoonid väinade rapsus. 1807.
aastal veebruaris Inglise eskadri murdis
läbi Sardaniididest ja hanes ähvardana
Konstantinoopolit. Inglise võitlused türe-
Castile ultimaatimi, milles nõuti Sarda-

¹ A. B. Muidup, Тургунд и родина раубы,
Москва, 1947, л. 8.

nellode rindluste ülevõtmist Inglismaa kätte. Kuud ingland ei saavutanud edu ning olid sunnitud lahama. Inglise apolloid ei armasta meenutada seda episoodi, kuidas seda vähetähtsaks. Tegelikult ta sõjakäigu ei nõustanud, kuid väärade kiisimuses koks selle episoodiga tuli juurde uus moment, mis pärast pole mängis traaditud osa läbirääkimiste käigus.

1809. aasta sügisel algasid läbirääkimised Inglismaa ja Türgi vahel. Türuland tegid ettepaneku lepingusse sisse võtta punkt, mis kaotas need selliste juhuste kordumiste eest nagu seda oli Inglise eskadri läbimurre Bardsnellidest. Selles punktis äeldi: „Silmas pidades seda, et kõrgel argal oli kuulatud sõjalavade sisseminek konstantinoopoli kanalisse, nimelt Bardanellide ja Bosporuse väinadesse ja kuna see vana otomani imperiumi sadus peab jääma kllisus ka rahu ajal sehitus ükskõik millise riigi sõjavägedega, siis Inglise valitsus lubab alluda täielikult sellele sadu-
le.“ Inglise nõustunud seda punkti vastu võtma. 1809. aasta leping Inglismaa ja Türgi vahel andis Türgile õiguse kulata kõrgi välis-

¹ B. A. Spanob, *repnomopeau apomibou, noceba,*
1948, lk. 73.

riikide kaasa arvatud ka Venemaa sõjala-
laevadele läbipääsu väinades. See leping tu-
gendas Inglismaa postivooni väinade rajoo-
nis ja oli esimene konkreetne väinade
küsimuses, mis sõlmoti Türgi ja mõtte Musta
mere äärsel rügi vahel.

Burausti rahuleping 1812. aastal ja Adria-
noepoli leping 1829. aastal kinnitand 1809.
aasta Türgi - Inglise lepingu siinukohti väina-
des.

Selline olusord kestis kuni 1833. aasta
Hunkar - Isulemi lepinguni. See vägede otsuse
alvorduse all Türgi - Egiptuse sõja lõngimus-
tes kindlustas Türgi mainitud lepingu alusel
vene sõjalaevadele vaba läbipääs väinadest.
Tente riikide sõjalaevad ei võinud kumuda väi-
nades. Hunkar - Isulemi leping kutsus terava
rahulelematuse nii Inglismaal kui ka Prant-
susmaal. Inglise ja Prantsuse saadikud li-
turburi saatend vene valitsusele protestiroodi,
milles teatasid et Inglismaa ja Prantsusmaa
ei loevad lepingu, mõtte kumsturovus. Vastu-
roodis vene välisminister Kerselade teatas
Inglise ja Prantsuse valitsusele, et Venemaa
mulega täidab Hunkar - Isulemi lepingut...
toimida nii nagu Inglise ja Prantsuse aost
ei sussturni!

¹ Burasnamurcaui cnotapb, t. II, veldig 846.

Kunwar-Isulessi lepingus kehtustatud väi-
nade uuzim püsis auni 1839. aastani. Kas-
tuolud Türgi vänade küsimuses püsisid.
Venemaa tahtis melgi oma postirooni tugew-
dada Türgi oras, samuti Inglismaa ja Prant-
susmaa.

1839. aastal tekkis uus sõjaline konflikt
Egiptuse ja Türgi vahel, millese sekkuwad kõm
Euroopa suurriigid. Sultaniol taetasid Venemaa
Inglismaa, Austria ja Prusi, kudd Egiptuse
selya taga seisid Prantsusmaa. Sellest et kind-
lustada võli Inglismaa teelus urolutsooni-
liste traditsoonide kandja Prantsusmaa ves-
tu, oli Nikolai I valmis loobuma ka Kunwar-
Isulessi lepingust. Türgi sultani taetusus kut-
suti kokku Londoni konvents, millest võt-
sid osa Euroopa suurriigid peale Prantsu-
maa. Sillil konventsile kirjutati alla 1840.
aasta Londoni konventsioonile, mis kardin-
travalt Prantsusmaa vastast rüloome, kudd
mis taastas Otomani impeeriumi, vasa õygu-
se väinade sulgemisest kõikvõle välisriikvõle
sõjalavõdele, samuti vasa sõjalavõdele.¹

Silliga oli Kunwar-Isulessi leping kao-
tanud oma tähtsuse. Nikolai I mõttis, et saa-
vitas suure diplomaatõise võõdu: Prantsu-
maa oli isoleeritud, väinad silitud sõja-
lavõdele.

¹ A. J. Mundep, Sümpyus..., lk. 12.

Kund Prantsusmaa isolatsioon ei kestnud kaua. 1841. aastal kirjutati alla uude Londoni konventsioonile väinade küsimuses, millest võttis osa ka Prantsusmaa. See konventsioon kinnitas ulmise aasta Londoni konventsiooni sisuohad väinade küsimuses. Türgi sultan teatas omalt poolt, et ta omab kindlat kavatsust tulevikus võlmas pidada vastu võetud etrust, teinud konventsioonile osavõetud lubasid austada sultani etrust sisukohta.

Nagu märgitud, oli 1840. ja 1841. aasta konventsioonidega väinad sulitud kõrvale välisriikide sõjalavadele. Kund Inglismaa riiklus mõtu randa seda printsiipi. Märtsis: 1849. aastal usmārgiga nõustada Türgi valitsust, kui see püüas läbivõimise Neumaaga, suures Inglismaa bardanellidem oma emaadri. Inglise valitsus tahtis sunduda Türgit alla kirjutama lepingule, mis tagas inglise sõjalavadele vaba läbipääsu väinadest. Kund sel ajal tabas Inglismaad ebacdu. Uue saadon Londonis tratats välismõistler Palmerstonile 1841. aasta konventsiooni rakumist Inglismaa poolt lisas ta paljutähtsavadalt, et sellele, millele omab õigust inglise laavaston, omab õigust ka uue laavaston.

¹ A. J. Munnup, Türgipües ... lk. 13.

Inglise valitsus hondas dukorra tõrjumist ja uut-
sus üksadri tagasi Bardanellidest. ,Bröli lau-
vaston Bardanellides, kirjutas Palmerston ing-
lise saadikule konstantinoopolis, ei teosta tõ-
sist moraalselt mõju konstantinoopolis, aga
vnu üksaader Prosperuses kirjutas: 4

See episood nästas, et Inglismaa luges Lon-
doni konventiooni väinade sulgemist nõhus-
tunas Venemaale aga mitte enda jaoks. Kui
1853. aastal puhkes krimmi sõda, siis Ing-
lismaa üksus ümsti Londoni konventiooni.
kuna Inglise - prantsuse ühendatud üksaader
läbi läis väinade Musta mere.

Krimmi sõda nästas veel uuld väina-
de suurt tähtsust Venemaa Musta mere rae-
hiku alade kaitsmisel. Türgi valitsus avades
väinad Inglise - prantsuse laevastikule an-
dis võimaluse ternal teostada demariti krim-
mi.

Krimmi sõda lõppes traivimi tühisaa-
mõnga, mis viis Venemaa jaoks rannile Pariisi
rahulepingu alla kirjutamule 1856. aastal. Selle
rahulepingu tulemusel kuulutati Must mere
neutraalsus, avatud kõrgi välisriikude uun-
balaavadile. Venemaale kuulati pidada kus-
tal merel sõjalaevastikuu ja piistitada tona
kallastele endlusteisi ja muid sõjalisi chr-
tusis. Muide aga jäi püsima põhimõte,

it väinad on suletud kõrvale rükoole sõja-
laavadile.¹ Kuna Pariisi traktaat oli vene-
maale karpulik, püüdis Venemaa sellest in-
imesel võimalusel vabaneda. kahtades ära
soodsat rahvusvahelist oluorda koos Prantsi-
Prantsuse sõjaga vene välisministri Gortša-
kov saatis saatis 31. oktoobril 1870. aastal
neudile rükoole, kes olid alla arytanud
Pariisi rahulepingule, teate, et Venemaa ei
arvesta end enam sõtuses kokustetega,
mis kitsendavad tema õigusi Mustal me-
rel. Vene välisministri kinnistas, et Mus-
ta mere neutraliseerimine ei kuulusta-
nud rahu kard, nagu vene valitsus mär-
kis oma noodis, lõi suure ohu Venemaa-
le: Türgi särltas õiguse hõnda väina-
des sõjalavale püramatule küljal rong Ing-
lis- ja Prantsusmaa omad õigusi koon-
dada oma laevastikule vahemulle.² Vene
valitsuse noot ei taotlenud väinade re-
žiimi muutmist, kuid selles teatati, et Ve-
nemaa ei nõustu enam ulvastuse pü-
ramisega Mustal merel. Gortšakov teade
teustas ärevust välisriikude diplomaati-
listis ringuondades. Kuid arustades sood-
sat oluorda Venemaaile tegi Inglismaa
ettepaneku anda väinade küsimus rah-
vusvahelise konvrentsi kätte. Venemaa

¹ Сопровождающий документ к проекту конвенции 1856-1871.
Москва, 1952, т. 36.

² Там же, т. 38.

nõustus sellega tingimusel, et tema aspa
avaldatud siinsohad sõjalaevastiku pida-
mise küsimuses kustal merel liikuvad rah-
vusvahelise sanuürooni. Londoni konve-
rentsil, mis algas 1871. aastal Inglismaa ja
Austria esindajad kehtistada mitl väi-
rade uziimi, mille alusel need jäanis sul-
tuus vene sõjalaevadele, need avatu
mitl Musta mere rikkide sõjalaevadele.
Vene diplomaatira astus selle vastu kond-
lolt välja, need ei saavutanud edu
tävel määral. Londoni konventsil ope-
ti vastu otsus, et sultaril on õigus ava-
da väinad raku ajal sõbralne ja liit-
lasrikkide sõjalaevadele xl juhul, kui ta
peab seda häda vajalikuks Pariisi raku-
lpingu täitmise kindlustamiseks.¹ Koolima-
ta sellest, et väinade uziim ei lahenuud
Vene maale kasulikult oli Pariisi rahule-
pinguga Venemaa õigusti piiravate aru-
loti tühistamine Venemaa võrdus, mis ar-
dis võimaluse anda jälle sõjalaevastiku
ehitamisele kustal merel tema lõunarann-
ku rästus.

XIX sajandi võimastel aastakümnetel toi-
mus vana vaba kapitalismi ümberkuju-

¹ Соперная борьба... к. 108.

neome imperialismis. Koos sellega tugunevad vastuolud suurriikide vahel ja uuesti kerkis üles küsimus Musta mere väinade rahvus- rahelis-õigusloost uziimst.

Inglismaa ja Venemaa taotlevad oma mõju tugevdamist Türgis ning püüdnud selle usmärgi saavutamisel temest igali taastada. Inglismaa i taktitud lubada Venemaa tugevdamist väinade ragoonis iga Balkanil. Inglise välispoliitika juhud mõttsid, et Balkaan on tugipaluu, kust võib ähvardada Konstantinoopolit. Väinade ülemine Venemaa kätte võis tähendada muu sõjalaevastiku ilmumist Marmarisse. Seda silmas pidades püüdis Inglismaa oma mõju tugevdada Türgis.

Konkuretselt kerkis väinade küsimus uuesti päevakorda koos Rooma imperiumi uue kriisiga. 1875. aastal puhkes Hertsegovinas ja Bosnas Türgi vastane ühistõus, mis sai Balkaani rahvaste rahvuslo- vabastus liikumise alguseks. Sellega koos puhkes 1876. aastal ühistõus Bulgarias ning samal aastal kuulutasid Serbia ja Montenegro Türgile sõja. See sõda tugevdas ülduuroopalise plahvatuse ohtu. Kui oleks võitnud Türgi, oleks Venemaa, kelle poolhoidel kuulus Balkaani slaavlastele, vaheliigimine saanud paratamatuks. See —

juures poleks tal kerge olnud vältida konf-
liti: Austria - Ungariga. Kus oleks võtand
Süra ja Montenegro, mis oleks see kõige täi-
nälisemalt põhjustanud Sürgi laigunemise.
Et puhul oleks vaevalt õnnestunud välti-
da suurriikide ägedat võitlust Sürgi
pärast. 1876. aastal püüab tsari-
valitsuse poliitika lähendada raskest dip-
lomatsilist ühisannet: toetada Balkaan
Slaavlast ja rittlast võiduda konkupör-
ust Austria - Ungariga. 1876. aastal 8. juu-
lil toimus Aleksander II ja Venemaa välis-
ministri Gortsakovi kohtumine keiser Franz
Josephiga ja Austria - Ungari välisministri
Andreaszyge Reichstadiis ^{Wienis} Balkaan konf-
liti küsimuses. Mõlema saatusel räägi-
ti siin ainult kaudselt.

1877. aastal algas Veni - Sürgi sõda,
mille esimestest päevadest peale suhted
Inglismaa ja Venemaa vahel muutu-
sind tsaravastand. Inglismaal kardeti
võrgu, et Venemaa võidab sõja pu-
hul nõuab väinade arvamist ürg
Inglise valitsus entas nõodi Veni va-

liitumise, milles teatati, et Inglismaa ei või lubada Konstantinoopoli ja väinade vallutamist, püüab säilitada sal status quo'd. Vene valitsus vastas sellele, et ta ei karatsi vallutada, kuigi on võimalik, et vene väed ajulikult hõrnavad Türki pealinnad, kuid mis puutub väinade küsimuse lahendamisse, siis selle kuulutas Venemaa üldinoopalsuse probleemiks. Venemaa oli nõus lahendama väinade küsimust koos suurriikidega.

Vene sõjavõimade liikumine konstantinoopoli suunas autrus esile Inglise valitsuse vastu ~~astuoni~~. 19. mail 1877. aastal alustas Inglise välisministri lord Derby läbiräärmisi Austria-Ungariga, et anda Venemaale tihine lõõn. Inglismaa pidi oma laevastiku saatma väinadesse, Austria-Ungaril soovitati anda Vene soosikule armu hoop selge tagant. Oli selge, et liitlaste ühisandid polnud ühe suguse raskusega. Inglise laevastiku ei ähvardanud mingi oht asutamisel Vene Musta mere ^{vee} laevastikuga, sest see oli väga nõrk. Kuid Austria-Ungaril tuli Vene armu kõrgi jõude väga tõsiselt avastada. Sissetu na Austria-Ungari uudeks Vene vastasest mobilisatsioonist.

1877. aasta detsembris tegi Vene valit-
sus Saksamaale ja Austria-Ungarile tea-
tavaks oma tulevase rahuprojekti, milles oli
ka märgitud, kurgi tagasihoidlikult väina-
de ujimi muutmise: Musta mere ranniku-
äärne riigid s.t. usti Venemaa sand õigu-
se nel püksudel, mil alles teab vajadus
juhtrida väinadest läbi Sõjalaeva, et asuult
üks kaaval ja rga nord sultani ni loal.
Purustatud Türgi ähvardas järde anda kui
Inglismaa poelt ei järgne abi. 13. detsemb-
rel koratas Inglise valitus Venemaad, et
riigi ajutine konstantinoopoli okupatsioon
sunnib Inglismaad võtma tarvituse, ette-
vaatusabinõusid.¹ Inglise koratusele järgnes
Gostrakori selge ja kindel vastus: Venemaa
ei saa garanteerida, et sõjatõrjuse rääve
ei sunni teda ajutiselt hõrrama Türgi pea-
lonna.² 8. jaanuaril 1878. aastal pöördus
Türgi Vene valituse poole vaherahu palu-
ga. Algand läbirääkimised ja seni kui
need ustond jätmasid Vene väed idas liik-
mist Türgi pealinna poole.

Inglise valitus pidas alusena ette pt-

¹ Diplomaatiline ajalugu. 2. ad. Tartu, 1848,

ku. 53.

² Samas

divalt nõu. Konstantinoopolist saabuvali au-
vate teadete mõjul võttis Inglisi valitsus
lõppeni vastu otsuse saata Briti laevastou
väinadesse.

Inglismaa ja Austria-Ungari nõudsid ühi-
selt nõgu Uue-Sürgi rahutingimuste komplek-
ti ühendamist rahvusvahelisele konverentsile
lähikaalumiseks. Uue valitsus ei riskinud uude
suurriigiga tulla minna. Tema armeed ja sõja-
varustuse tagavarad olid sõjas saanud kas-
utatada, riigi rahandusliku seisukord polnud
sõja. Seda sõltas peadades teatas tsaarivalit-
sus ametlikult, et ta on nõus andma rahvus-
vahelise kongressile lähikaalumiseks need tule-
vased rahutingimused, mis peendur-
tavad üldeuroopalise huue, mille all mõisteti
enimenes väinade ühisust.

Kartes konkurentsit Inglismaaga ardis
tsaar ülempehkatapale kätte juhul kui türk-
lased võtavad rahutingimused vastu,
hõnduda Konstantinoopoli okupatsioonist pea-
tuda selle miinude es ja seal juhul mõt-
ti okupanda Gallipoli poolsaart.

31. jaanuaril 1878. aastal kirjutati alla
rahvale. Üks punktidest räägi ette vene oku-
patsioonil laiendamist Irbaldžani ja Bularini.
Need piirkonnad aga polnud tal momer-
dol tegelikult veel vene vägede poolt

vallutatud. Separast jätkus merelaste edasi-
liikumine veel mõnda aega ka pärast va-
herahu sõlmimist. See teatas Londonis uue
paanoraauso. Inglise valitsus oli hirmul, et
merelaste ründaroid Türgi pealinna. Ing-
lastel oli endilgi küllalt suur soov oku-
pida väina ja konstantinoopolit.

8. veebruaril sai Inglise admiral Hornby
käsu sõtta Bardanellidesse. admiralile oli tea-
tatud, et inglise saadon peab sultanilt saa-
ma nõusoleku laevade sõidus läbi väina-
de. Laevaston liikus Bardanellidesse. Trans-
pordis anu ta sultani luba oodates anu-
simeud seal mõnda aega, kuna et oodatud
luba oleas saabunud, kiirvas Inglise laevas-
ton anu ja suundus tagasi Bizza lahte.
Peatsult selgus, et sultan ei nõustunud Inglise
laevastone läbi lamma konstantinoopoli puu-
de, sest uue vägede ülimpuhataja oli hõrg-
tanud, et väinast puhul nad vallutavad
Türgi pealinna.¹

12. veebruaril sai admiral Hornby uuesti
käsu liiunda Marmara mere, kas või sul-
tani loatagi. Briti laevaston lähs Barda-
nellid ja anu^{15. veeb.} Priniti saarte puues anu-
ruse. Pärast aega laevaston suundus sul-
tani loal kaugemale - Marmara mere
aasta-rannikule.²

¹ Diplomastive apaly pi. I id., lu. 55.

² B. A. spanst, kerpnoopekuu... lu. 131.

Inglise valitsus saatis äärmuse, et vene vägede tulek Konstantinoopolisse põhjustab diplomaatliste sulite katkestamise.

Austria valitsus keelas samuti, et puhul, kui vene väed okupeerivad Konstantinoopoli, keeldub ta oma sadamu Pöörburist ära.

Vene valitsus otsustas mitte teostada konfliktide mõlemat riigiga. Vene sõjavägi piirdus 12 verstas kaugusel Sürgi pealinnast asetsuva San-Stefano alvoni kõrval. Itaalia valitsus ei otsustanud hõivata Konstantinoopoli. 3. märtsil 1878. aastal kirjutati San-Stefanos rahulepingule alla. Selle rahulepingu järgi kiskus Balkanil suur Bulgaaria riik, mis ulatus Egeuse merele. Inglise diplomaatidele kui Sürgi kaitsjale näis säärane olusord vastu võetamatuks. Briti valitsus kartis, et Venemaa alles Bulgaaria lülitamisel oma mõju piirkonda, muutub Nahelemereriigiks. Arvas nihkumise Bulgaaria ümber piiride Konstantinoopolile nii lähedale, et väike ja Sürgi pealina ähvardas alaliselt lõua Bulgaaria tugialalt. Seetõttu suhtus Inglismaa San-Stefano lepingusse järsult eitavalt. San-Stefano rahuleping nägi ette täieliku sõltumatusena Rumüniale, Serbiale ja Montenegrole Venemaa sai osa Bessaabia-
brast ja karsid.

¹ A. P. Kuvshin, "Kamenskaya memoorya Svirskiyu". Moskva, 1948, lk. 97.

San-Stefano lepingu su. artikkel käsitles
neutraalsite riikide kaubalaevade vaba lä-
bipääsu väinadest nii rahu kui ka sõja
ajal.¹ Sõjalaevadest ei mainitud sõnagi.

Inglismaa, Austria-Ungari nõudel ja
Saksamaa toetusel oli Venemaa sunnitud
nõustuma San-Stefano rahulepingu sündu-
rimisega Berliini kongressil, mis toimus 1878.
aasta juunis-julis. Veel enne Berliini kong-
ressi avamist toimusid läbirääkimised Ing-
lismaa ja Venemaa vahel, mis lõppesid
Inglise-Vene kokkuleppe alla kirjutamisega
30. mail 1878. aastal. Selle kokkuleppe järgi
nõustus Bulgaaria piir konstantinopolist una-
le Balcani mäestiku kaitseliini taha.
Inglismaa nõustus status quo säilitamisega
väinades.

Berliini kongressil kinnitati mullord
1856. aasta Pariisi ja 1871. aasta Londoni
konventioonid: väinad jääd sulitaks kõiki-
de suurriikide sõjalaevadele, samuti Bul-
gaarvale ja Rumunvale.² Musta mere räägud
jääd kõrvaldatud Musta mere sissepääsu
kaitsust, nende sõjalaevad võmanud õigust
läbi sõja väinadest. Musta mere äärsite
riikide pulgoleu asus endiselt välisriikide ka-

¹ Сопыма горабопоб... lk. 172.

² Sarnas, lk. 206.

rastiaue sisetungimise ohu all. Pruliansi kong-
ress ei andanud mingi suguseid otsuseid. Vene-
Inglise vaenluse väinade võitumus kongress
lõpetas oma töi Pruliansi traktaadide alla-
kirjutamisega mis andis Sar-Stephani rahu-
lepingu. Venemaa oli oma võidu võljust tun-
dunult ilma jäetud. Türgi vastijad
Inglismaa ja Austria-Ungari kaarasid
ilma panguta: esimene küprose, teine
Bosnia ja Hertsegovina. Nüüsi viimane
lõpetus Pruliansi traktaat oma moodi Türgi
osalisus täiendamises. Riikuvad Türgid
kui iseloomustasid nende Pruliansi kongressi.

XIX saj. 90-ndatel aastal kuus võidu-
võit võit väinade võitumus. Kurg. Venemaa
püüdis väinade suhtes status quo'd hoida
ei loobunud ta Konstantinopolis alluta-
mise mõttest. 1896. aastal kuulus vene
valitsusvates arhondades nr. Melidori pro-
jekt väinade sõjalise jõuga valluta-
mise eesmärgel. 2. See plaan arideti heaks
traari poolt. Melidor sõitis Konstantinopo-
polisse, kus ta oli vene suadormus, et hald
vajalikel momentidel ande teade Puusta
mure esmaadrile sisetungorus Proporside. Kuid
Peterburis mäldi väinade ja kulduti M-

1. Diplomatia ajalugu. II-ud., lk. 62.

2. F.A. Spanch, Uprovopeane. lk. 138.

Sõnum Saasa kontsessioonist sadama ühtu-
seks Haidaru - Raas, mil enam aga kuuldu-
sid Bagdadi raudte ehitamise projektist
võeti Petriburis vastu õige üha sibilikult. Ne-
ke saadik Berliinis teatas Saasa riigikar-
tarile von Bülowlle, et Saasamaa majar-
duslikud edusammud võivad kehtistada
tema poliitilise ülevõime Türgis. Seda Ven-
maa ei või lubada. Bülow annustas uue
saadikule, et Saasamaa vabab kaubaturgusid.¹

1899. aasta aprillis pöördus tsaarivalitsus
Saasamaa poole ettepanekuga sõlmida väina-
de suhtes vormilone kokkulepe.² Tsaarivalitsus
selitas, et tema eesmärgiks on Türgi kuni-
luse säilitamine, sest Venemaa kuni ei lu-
ba võõramaise mõju kehtistamist väinades.
Tsaarase hädaohu eelseisuse puhul on Ve-
nemaa sunnitud endlustama endale väi-
nade kontrollimise. Uue valitsus tegi Saasa-
maale ettepaneku tunnustada vormiliselt
Venemaa õigust võtava samamu astumit-
sus. Kõik see oli Venemaa võis kokkulepema
mitte takistama Saasamaad te raudte
ehitamises väike - aasras. Saasamaa kuldus,
uuna avas end ütleliges end siduda
Venemaaga. Uue diplomaatial õnnestus oma
huvi oraliselt raagi aaststa. Venemaa võu-
del andis sultan 1900. aastal aprillis vor-

¹ Diplomaatva ajalugu. I kd., lk. 106.

² Sama.

nilise kohustuse mitte lubada välismaisi kontsessioone raudteede ehitamiseks Nõu-
aasia piirkondades, mis külguvad Musta
murga ja Vene kaunasa piiriga. Petu-
buris kardeti väga, et Saasland võtavad
Türgi oma mõju alla.

Saasamaa ekspansioon Türgisse ja ni-
ti Pärsia lalle vallastele viiras ka Inglis-
maa huvi. Nud maa-alad olid just kui
kordoniks India piiri us¹ Inglise valdatus
tõestas Saasamaa ekspansioonile Türgis aktiiv-
selt vastu, mille tulemusena tõmmus Inglis-
ja Venemaa lähemale.

Venemaal kehtinud väinade režiimi
tulemusena oli Vene-Jaapani (1904-1905)
sõja ajal sulitud üks tema peimard es-
kaadriid Musta murr, mis taustas selle es-
kaadri osa võtte Jaapani vastastist ope-
ratsioonidest.² Vene-Jaapani sõda nästas,
ttaarivalduslike selgesti väinade režiimi puu-
dulikkusest Venemaal suhtes, et see küsimus
vapab uut lahendust.

1906. aastal sai Vene välisministrou A.P. Iz-
volski, k's loolis, et Inglise ja Venemaa läheme-

¹ Diplomaaatva ajalugu. Ü.üd., lk. 167.

² K. B. Bazumbar, O reponoprenux sponnbar.
Mosca, 1946, lk. 23.

more võinaldab Veni diplomaatival lahenda-
 da väinade küsimust Venemaa kasuks. Ve-
 nemaa hakkas üha enam taotsuma väina-
 de rahvusvahelis-õrguslike üjimis muutmist.
 1907. aastal toimusid lähiväinadised Venemaa
 ja Inglismaa vahel, kus Izvolski tahtis, et
 Venemaa saaks õrguse oma sõjalaavadele va-
 ka läbipääsu väinade kaudu Kustast me-
 rust Mahoni ja vastupidi.¹ Kurgil 1907. aas-
 tal sõlmoti Inglis- ja Venemaa vahel konnu-
 kepe, millega mõlemad riigid muutusid liit-
 lasteks, ei olund sllis mldagi räägitud
 Konstantinoopolist ja väinadist.

1908. aastal toimus Türgis keedariik u-
 volutsioon, mille tagajärjel langis senne sob-
 eolise abdül-chamidi; valitus ja tulid
 võime juurde noortiraland, kes soovis uu-
 tumisele Inglismaale. Inglismaa mõjete tugw-
 nis Türgis. Slllega seosis onitus Inglismaa väi-
 nade küsimuses vulgil järel andmatuks kui
 aasta tagasi. Inglismaa ei soovind väina-
 de reжими muutmise küsimuse püstitamisega
 suhtend Türgiga halumans tika. Kuid sa-
 mal ajal Venemaa taotles vvalt sllle üjimi
 muutmist.

1908. aastal oli Buchlaus Izvolski ja
 Austria-Ungari välisministri ährenthali kok-
 tumise väinade küsimuses. Baluani ja.

¹ To. H. Spanob, Упоминание lk. 141.

gõuli suulisele kokkuleppele: Uluemaa nõus-
tus Bosnia ja Hertsegoviina annektuuri-
siga Austria-Ungari poolt, mille eest Aust-
ria-Ungari nõustus talletama Uluemaa soo-
vi väinade režiimi muutmisel.

Buchlaust siirdus Izroolski ringkondade
Euroopasse, et saada ka teistelt riikidelt
samasugust nõusolekut väinade režiimi muut-
miseks, nagu ta seda saavutas austri-Uu-
garilt. Bulünis anti mõista Izroolskile, et see-
samaa ei hakanud väinade aramisse vastu vast-
lema, kuid nõuab omakorda selle eest kom-
pensatsiooni.¹

Järjekvalt toimus Izroolskile jutuajamine
Itaalia välisministri Tittoniga, kes suhtus pos-
tiivalt Uluemaa plaandesse väinade küsi-
muses, kuid kadis tingimuseks, et Uluemaa
omakorda annab nõusoleku TroopoliTaa-
na anastamiseks Itaalia poolt.

Parisis suhtuti Uluemaa plaandesse pos-
tiivalt, kuid ainult sõnadega. Ta ei ilmu-
tanud vähimatki soovi aktiivselt andata
kaasa nende testamiseks. Siirpimes rõhu-
tati Inglismaa nõusoleku vajalikkusest.

¹ Die Große Politik der europäischen Kabinette,
1871-1914. Sammlung der diplomatischen Akten des
Auswärtigen Amtes. Bd. 26., Berlin, 1925, lk. 40-41.

Izualski arms tule Londoni. Kuid sealt leidis kindla aräutluse. Välisminister Gray kinnitas, et ta ei pea väinade statuudi wäidurimist võimaluaks; kuid selle küsimuse läbikaalumisest pole midagi saadud. Nõu-
Türgi revolutsioon töötas Inglismaa mõju tegelemist konstantinopolis. Inglise diplomaat loots, et nüüd ta sundab Türgi kogu ni Sassaamaast lahti rebida. Nüüdgi on Türgi küsimuste puures arwatis Londonis, et väinade küsimuse ülestõstmises pole aeg sobr.¹ Gray kinnitas, et Inglise valitsus nõustub väinade avamisega kõrgi riikidele ilma war-
dita s.t. väinad on avatud ka Inglise laewastikule.² Sellega ei leppida võinud pe Venemaa.

Pärast kohtumist Gray'ga kaotas Izualski lootuse saavutada väinade suhtes oma sihti. Kuid säärast juhul ta otsustas sundida Austria - Ungarit loobuma oma saagist s.t. Bosnia ja Hertsegowina anneksioonist, kuigi see ei andnud tulemusi.

Olulise avarõie oma linia waarsustest Bosnia kriisi ajal sai vene diplomaat 1809. aasta oktoobris tormunud

¹ Diplomaatwa ajalugu. II kd., lk. 231.

² Is. A. Spanob, Republikaane ... , lk. 143.

lähirääkimistel Nikolai II ja Itaalia kunon-
ga Viktor Emanuel II vahel Laccorigs. seal
lepti kogu sõjas koostöös Austria. Unga-
ri vastu. Mõlemad riigid püüdi
ei jooks Balani pooltaarel status quo
säilitamist. Itaalia kohustus juttuma
Venemaa taotlustele ränade küsimuses
hatahtlikult. Kuid omalt poolt Venemaa
lubas toetada Itaalia püüdlusi Tripoli-
taandas ja kürenakas.

Vene diplomaatia uus katu saavuta-
da ränade uziimi muutmist oli seotud Ita-
lia - Sürgi 1911. - 1912. aasta sõjaga. 1911. aas-
tal sõltas vene saadra konstantsinopolis

Tsarõnov suurvesihle plaani ränade
uziimi muutmiseks, mille alusel Sürgi valit-
sus peab nõustuma vene sõjalavade lähi-
monekuga ränadest Sürgi murel, et need ei
jää ränadest peatuna kui pole sulle
tri koandepit. Kuid suurvesir põrkus vas-
tust kõvale. Tsarõnovi ittipanikuse sub-
tus Orantuse valitus küll pooldavalt
kuid kogu suure järgi rütas selle, et seda
küsimust on vaja kooskõlastada Inglis-
maaga. Inglismaal nõustuti ränade ava-
ninga, kuid mitte Venemaa jaoks ümõ.

¹ Diplomaatia ajalugu. II kd., lk. 251.

Gray ettepaneku vastu võtmise oleks kehtivat väinade ujuimi Venemaal raskendada.

Ka Sürgle ei meeldinud Venemaa taotlusele väinade suhtes. 6. detsembril 1911. aastal Sürgi välisminister teatas, et ühes Sürgi valitmisega ühes türalase ei mõtle, et Otomani Imperiumis peab võtma laskuda Venemaa varalli oluomani... Meie võime teada da Otomani Imperiumis rahvale, et Sürgle kuldub tähtsast Venemaa soovest. Silliga oli üldud kõn Sürgi diplomaatse suhtumise Venemaa taotlustele. Sürgi valitmis, alles seansmaa mõni all, suhtus Venes ettepaneku vastu. Ka Inglis valitmis teatas Sürgi saadusele, et ta peab Venes ettepanekut vastu võtamatuks. Nii siis põnas tsaarivalitmis ühtematute diplomaatliste taotluste vastu. Tsaarivalitmisul tuli loobuda oma ettepanekust.

Tsarõnovi ettepaneku anti rahvale ettepaneku iseloom ja ta kehtis oma kohalt konstantinopolist ära.

1912. aasta aprillis Itaalia sõjalaevastone koos Itaalia-Sürgi sõjaga pommitas Gardskellide ümbrust. Juba samal päeval Sür-

¹ Консману конорб и промбн. Т. I, Москва, 1925, л. 15.

Ji sulges väinade välisriiendi laavadeli. kau-
bandus väinade kande onitus täiesti para-
liskeritua. Sennis ühisuus väinade sulgemise
sadasloaunst neutraalsite riitude kauba-
laavadeli olemasoleva rahvusvahelis-õigusliku
režiimi raatunohalt. Väinade sulgemise aut-
sus loole tuuava protesti Venemaal. Neue
diplomaatira nõudis Inguis- ja Prantus-
maalt uoos löid väinade avamisuus. Prant-
susmaa poelt tehti ettepanek uouku autnuda
konguss Itaalia - Sürgi sõja lõvidurimisus. enne
kui see sai loostuda, Sürgi avas väinad.

Itaalia - Sürgi sõda nästas, et mitte
amult stratugolre vajalikus, vaid ka Neue-
mae majandusloend kunda nõudoid väina-
de režiimi muutmist.

I Baluani sõja (1912-1913.a.) tingimustes
konstantinoopoli hõivamisi hädaoht bulgaar-
laste poelt teostas suurt ärevust Neue valit-
sivatis konguondades, kuna Bulgaarvas
uamas saura mõju. kartis konstantinoopoli
lange rist bulgaarlastele, teatas Neue valitmus, et selle
hõivamise toib endaga uoasa ithe aigse kusta rüe
lauastouu elumomise Sürgi pealinnu alla, mis jääb
õrna selle ajani uuni ustas oupatouu Sürgi
pealinnas. 1 üldiselt rklouustoides traismi pe-
litouat I Baluani sõjal teatud tagan. hõeldikus,
mis oli tingitud Venemaa mõtte sõjalisid valmisole-
kust. I Baluani sõja tagajärjel konstantinoop-

Samuti peamistri kokkuvõet isiklikud läbi-
väärimised Wilhelm II-i müütud olu-
korda. Tsaarivaldus pöördus tahtu saa-
mises Inglis- ja Prantsusmaa poole. 13. det-
sembril 1913. aastal vene, inglise ja prant-
suske diplomaadid võtsid koodi Türgi
valitsusele, milles ^{õeldi} ~~õeldi~~, et Türgi ei võtaks
vastu ettepanemist, mis võiks viia Türgi
valitsuse sõltumatusle kahtlusele
ja et tema võim väinades ja konstanti-
nopolis jäaks puutumatuks.¹ Türgi valit-
sus laskis diplomaatide mõjul lüüasa-
le liitlaste koodi tagasi. Pärast üm-
travand läbi väärimise saavutati saas-
lastelt ja tüülastelt mõningad mõõn-
dused. 14. jaanuaril 1914. aastal saaru-
tati kompromiss. Siinon von Sandar mää-
rati Türgi armei kindral-inspektoriuks,
se ardis formaalselt aluse vabastada tida
korpuse komandöri kohalt. Täeline oluand
muutus sellega vähe. Vene saadik Bulii-
nis Sverkiev erutas Sazonovile: Kindrali
kõrvaldamise I korpuse juhikohalt jääb
liiga formaalses, kurgi tema mõju pole

¹vt. B. A. Sparcov, Урнамоорекку... lk. 152.

vähemaud Türgi sõjalistele asjale.¹

Saasa sõjalise mõtteviisi jätkamine Türgis tähendas Saasa mõju tugevumist seal ja ähvardas teha temast värske peremehe ning sõja puhkemisel Türgi liitumise Saasamaaga.

Nagu nägime, tormus alates 1840-ndatest aastatest uue terav võtlus Türgi värske kiisimuse Euroopa suurriikide vahel.

Rahvusvaheliste jõudude tasakaalu tõrjumises kujunes siin väga teatud rõõm laeva sõdu suhtes.

Uus peatiline võtlus II etapil värske kiisimuses algab koos esimese maailma sõjaga.

II

Türgi astumine Esimesse maailmasõtta.
Võitlus Türgi väinade pärast 1914.a.
viimastel ja 1915.a. esimestel kuudel.

1914. aasta suvel puhkes esimene maailmasõda rahvusvaheliste vastuolude tulemusena. Vastutust tema eest kannavad eem imperialistlikud riigid, kurgid kõrged aktiivsed osad tema valla-päästmisel etenda onid Saaramaa ja Austria. Ungari. Iseloomustades seda sõda, kirjutab V. J. Lenin: „Praguuse sõja tüüpiline element sisab võitlust, mida peetakse Inglismaa, Prantsusmaa ja Saaramaa vahel ammuaste järele mine ja konkureerivate maade paljaks riisumise pärast, ning trarismi ja Venemaa valitsevate klasside piimides kaarota enda iätte Pärsia, Mongoolia, Türgi-aasia ora, Konstantinoopol, Galitona jne. Rahvuslikele elementidele Austria - Serbia sõjas on täiesti võimaline tähendus, see ei munda sõja üldist imperialistlikku iseloomu.“

¹ V. J. Lenin, Teosed, 21. kd., Tallinn, 1952, lk. 137.

Teoses "Esimene maailmasõja alusega" kirjeldab Türgi sõjast osavõtmise küsimust. Geograafiliselt asendilt Türgi moodustas hea positsiooni platvormi Saaramaa ja Inglismaa vastu lähi-Idas kui ka Venemaa vastu. Türgi oli tuguma ja mõjukaim kõigest islamiusulistest riikidest ja oma tähtsast strateegilisest positsioonist - Bosphorus ja Barmakelide väina kellepärast olidki suured imperialistlikud riigid huvitatud pärast Sarajevu sündmust Türgist.

Juba sõja esimesel päeval algasid vastaspoold võitlust Türgi kaasaarvamiseks sõtta. Kelle riigi enda näpu alla saamiseks käis teatavasti juba varasgi äge võitlus Entente'i ja Austria - Ungari - Saara bloki vahel. Nool. Türgi valitsus kaldus Saaramaa poole, kuigi Türgi majanduslik sõltuvus Entente' riikidest püsis edasi.

Saara diplomaatiline tegutus palavliku-
luse kiiruga. 27. juulil 1914. aastal Saara
sõjalaadik Konstantinopolis parun von Wangen herra
alustas läbirääkimisi Türgiga, et viimane
rihiuks Austria - Ungari - Saara bloki.
2. augustil sõlmiti salajane Saara - Türgi
lüheleping, mille alusel Türgi kohustus sõtta
astuma Saaramaa poolt!

¹ Saaramaa murcaani eritap. 7. 5, Moskva, 1948, lu. 479.

Balaani sõdade järel polnud Türgi
süüsi otuaohe valmis rälpa astuma. Ku pä-
rast kuulutas ta 2. augustil rälpa neut-
raalsuse ja üldse mobilisatsiooni. Kuid
selle neutraalsuse viipul valmistus Türgi
valitsus Saksamaaga abiga sõja vastu.
Saksamaa andis Türgile 4 miljoni liiri
kulda, et ta astuks sõtta.¹ Saksamaa va-
rustas Türgi kiirelt sõjaväeüksuse ja post-
suurkõrgetega. Saksaa ohvitserid juhtisid
sõjanduslike ja hospitside ümberkaudu
rõng mobiliseeritud sõjavägede koondamist.
Saksa ohvitserid omasid juhtivaid kohi
Türgi sõjaväes. Nende arv tõusis domar-
von Sanduski määruse 42-elt - 70-le.
Selles et õigustada domar von Sanduski mäs-
siooni jätkmist Türgisse, teatas Inverpasa
Inglis ja Prantsuse saadikutele, et Saksaa
mossiooni jätkmist Türgisse ei tähenda ega
oma poliitilist tähtsust.² Sakslaste saadiku-
sid olid keldid kõrgle. Ühe sõjaväe ata-
še kodral-major deontjev määras Kons-
tantinopolis, et Saksaa ^{saadik} oma sõjaväelise
missiooni abiga lõngata Türgit konfliktis

¹ B. Bakanov, Turkyun. Moskva, 1949, lk. 46.

² A. P. Mudnep, Oupun uskuimei usmepun
Turkyun. Moskva. Leningrad, 1948,
lk. 31.

Ühemaaga, et tõmmata ora müe jõude ja tähepanu ära lääre püüelt.¹

Samal ajal kai künjutati alla liidulepingule saasamaaga podas enne para lähivääkimisi kindral Leontjeviga. Enne para teatas, et Türgi mobilisatsioon ei ole suunatud Ühemaaga vastu, ja et kui mere valitmus soorib, siis Türgi kutsub oma väed sad kaugasaore püüelt ja Türgi on ägi valmis sõlmima Ühemaaga liidulepingu, mis lubab Ühemaal kantada Türgi armud. Peale selle enne para värtis, et Türgi ei olewat sõtnud saasamaaga mingisuguse liidulepinguga. Nii Leontjev kui ka vne saadra Konstantinopolis zous kultusid suure ettevaatlikkusega Türgi valitmu ettepanekuse. Nad mõistvad enne para selma künjalokku tugevust, kes taltsis ainult aaga võtta, osdatus saara isikupate saabusmõst väina-deni. Lähtudes nendest ayaoludest

Ühe - Türgi liidulepingut ei sõlmitud. Kuid samal ajal arendad sirdmused mis märgisvad suut osa Türgi jõus.

10. augustil 1814. aastal saara isttyad "Göben" ja "Buslau" ^{papiid} teengisid Bardanelli-deni, järgmnel päeval aga Maarmara mere.

¹ A. P. Munnip, Oupau ... , lk. 31.

Saasa istlupate olu meenon Türgi võtuse
ei olund ootamatu Entente'i riikidele, ku-
na Inglis imaadu jälgis saasa laevu
kuni suundumisel väinades. Ka Peterburis
teati sellest, et saasa istlupatel on kavat-
sus vajata end Bardanelliides. Sejono-
mil 8. augustol 1914. aastal tratas Guu-
sile, et koos Inglis ja Prantsu maaga tika
ettepanu Türgile saasa laevade ülda-
misest küi nad läbiivad Bardanelli või
hunde desarmeerimisest. 1 Pariisis samuti
hästi mõisteti saaslaste kavatsusi. Por-
cari kirjutas oma päevikus 9. augustol
1914. aastal: „Mõlemad istlupad kuuluvad
nagu merevõlvad Egeuse meres, tõi rääki-
het on veel olemas kokkulepe türalastiga:
nad peavad astama viinaste tuostada
droussooni, mida Saasamaa ostab tüu-
lastelt Venemaa tagalase.“²

Entente riigid protestusid, int mitte
just võiga energoliselt, ast nad kartsid
küiendada. Suhete katkestust Türgiga:
Venemaa sõjalised ettevalmistused kau-
kaasna piiril vajavad veel tratavat aega.
ning Inglis ja Prantsu maad lähtusid oma

¹ A. F. Murup, Oupuu ... lu. 35.

² Samas.

majanduslohest kinnuoktadest.

Türgi valitsus pärast Goeben' ja Buslau' olumist Bardanellidese teatas, et ta on need laavad ostnud Saksamaalt ja heiskas need Türgi loppu. Goeben' ja Buslau' viibimine Türgi vetes muutis komaga jõudude vahelkonna Mustal mere Türgi karnus.

1914. aasta septembri algul sai Venemaa ministruumina luurelt usaldatavast andmest Türgi kolise postirooni kohta, millest selgus Entente'le Türgi - Saksamaa teelise inkoom. Türgi valitsus teatas kõigile riikidele 9. septembri noodiga, et ta on otsustanud tühistada 1914. aasta 1. oktoobrist alates kapitulaatsiooni võtmine. Türgi katsu vabaneda imperialistlikust sõjast teatas omapärase diplomaatilise tagajärje. Kõigi riikide saadikutel esitasid vebimata Türgi valitsusele identne noodid protestiga, kapitulaatsiooni omavolilise tühistamise vastu. Kartus kestada ilma vastavate kompensatsioonideta imperialistliku privileege Türgis ühendas tema vastu ingi kõige õigedamad vaenlasi. Kärest nende noodide esitamist arus Saksamaa diplomaatiline meesma turalas, et need on kõige paremini kinnituse tähta kudu kohustusi ja alustada sõda. Kapitulaatsiooni küsimus langeb siis Entente'le riikidele

sultas meendast ära; kolmikülilise riiklõuga
aga sundab Türgi alati kokku leppida.
Sõlt. poolt ei kuldunud ka Enterte'i dip-
lomaadid aitamist kapitulatsioonide kü-
simust - kui aga Türgi tõstaks peadada
vaboolitust'. Täbiriikimised kapitulatioo-
nide pärast kestid idas.

1814. aasta septembri keskel Sausamaa
kaotas Mare'i lahingu ja oli võim, et sõ-
da verb. peale. Kõikis olusorras kaucas
Sausamaa rusa viimast nõudma Türgilt
tema liitlaskohustuste täitmist. Türgis tekkis
sõjaline situatsioon. 27. septembril sulges
Türgi valitsus väinad saarlaste nõudmiste
järgi. Paljud mõistavad, et sõda ähvardab
Türgit hukutada, millele astab kaasa Sas-
samaa. See inloomustuse Türgist andis
Türgi saadale Prantsusmaal kiles oma tele-
grammis, kirjutas: ...dajad kiiresti teha lõpp
Sausamaa vahel sõjale. Enterte on valmis
mõeld suuna mõistna, kui me astume väl-
ja nende vaerlastena. Sausamaa ei ole
huvitatud meie päästmist ... kostuse pu-
hul ta karmtas meid kui võitja. innde
rahuldamine vahendona; nõrde puhul ta
muudab meid protestoraadons.²

¹ Diplomaatiline ajalugu. II ud., lk. 325.

² A. J. Mursup, krammas nemopue Turppu. lk. 149.

Kund tüuland ei olnud enam enda pe-
 umusteks oma kodus. Saarlased enne pära
 ja tema militaristliku elu kaasaõue vi-
 sid. Türgi hävitusväe. Oktoobri algul
 teatas proua von Wangenheim Türgi va-
 litusele, et Saarsamaa annab temale lah-
 tu 100 miljon franki, kusjuures tingimus-
 eks oli seatud, et Türgi astuks otsekohe
 sõtta pärast oalst raha kättesaamist.
 Dzeval pära märkis oma mälestus, et Wan-
 genheim teinud selle teate süngel näona
 rahu raskend üelda: „Nüüd ärge enam
 mõelge väelise sõjaga, vaid ütlekaanded.“

26. oktoobril saabus lubatud laen Saar-
 samaalt ja kolm päeva hiljem Saarsa-
 Türgi laevad sõja- puhtimad
 turgid Mustal merel vene laevastiku
 raskale, pommitades kvartalid ja teisi
 vene sadamaid. Sellest päevast alates
 astus Türgi faktiliselt sõtta.

Mustal merel toimunud sündmustest oli
 Türgi valitus ehmunud. Suurvenid ähvardas
 ametist lahkuda, kund jäi oma kohale,
 teatades, et püüab päästa teksiind ole-
 noida läbi rääkimise teel. Türgi saadon

'A. F. Munder, Kramm und Kropf Tüppen,
 Lu. 149.

Fahreddinski Peterburis tehti ühesama aval-
dada kahtlust Veni valitsusele juttumid
sündmuste puhul; anda lubades, et Türgi
laevastik ei välja kustale rinde tõngimusel,
et Veni laevastik enam ei oleu Türgi võtuse.
Samuti anda lootust sellele, et Veni valitsus
olmutas antud juhul sama rahuliku vai-
me nagu Türgi. Sazonov vastas Fahreddi-
nski, et Veni laevastiku vaenulikest niitso-
tiivist ei või juttugi olla ja nüüd on läbi
rääkimise loostada üldse helga. Sazonov li-
sas veel, et selmapoluse sansa ohvitseride,
muremuste ja sõjaväelaste välja saatmine
Türgist võib vüa lähirääkimistele!

Kolm liitlasriiki tegid ühesandus oma
saadikutele Konstantinoopolis ^{ühesandus} teatada Türgile,
et kui ta ei vallanda kiiresti sansa sõja-
väelisi airmust ja laevastikust, siis vastasel
juhul langeb tema endale vastutus sõja-
pärist enterte'oga. Kuigi kõrgole oli selge,
et mõngisugused lähirääkimised ei pääs-
ta olusorda.

2. novembril 1914. aastal Fahreddin Peter-
buris ja Giers Konstantinoopolis said oma pas-
sod. Samal päeval Inglis- ja Prantsusmaa

¹ A. P. Mudrap, Oupau... k. 41.

Uue laevastiku jaoks. Sazonov tegi ettepaneku: Bardanellid demobiliseerida, moodustada järelvalve komisjon Bardanellides ja mainida neid jaoks. Uue maa peab saama endale tegi püüdnud Moskovus sõjakärgul.¹ Selle juures astus Sazonov ettevõttevalt väelja konstantinoopoli internatsionaalsurimise ettepaneku vastu, katades, et see peab jääma Türgile. Kuna Uue valitsus kartis konstantinoopoli internatsionaalsurimist Inglise mõju tugevumist väinade piirkonnas.

Inglise ja Prantsuse diplomaatid katades ära Uue maa majandusloome ja sõjalist nõrkust ei oleud võtnud lubaduste andmistega, mis puudutavad Uue maa huvi väinade küsimuses.

9. novembril 1914. aastal teatas Gray Uue saadikule Londonis, et Uue Saaramaa on purustatud, siis väinade küsimus ja konstantinoopoli seatus lahendataks kooskõlas Uue maa huvidega.² Mõne päeva pärast kordas Gray sõnu Uue saadikule ka Inglise kuningasile, öeldes veel andlimalt

¹ Конечная резолюция и приложение. Т. I, № 223-224.

² Меморандум о положении в эпоху империализма. Серия 3-2. 1914-1917. Т. VI, гл. 2, Москва,

„Mis puutub Konstantinoopolisse, siis ta peab olema tsel oma“¹ Sellise lubaduse andmisega Inglismaa tahtis, et Venemaa ei kinnus ära oma jõude sausa riidelt ja et Venemaa ei ^{hakkas} Jürgi vastas sepa-
teivsus kantama lärsra turvtoorümi. Kuid kene valitumle saaditud anellus inglise noodis 14. novembril 1814. aastal Konstantinoopoli ja väinade küsimuses di palju vähen üldud kui Ugray ja kunr-
ga sõnades. Noodis märgiti, et väinade ja konstantinoopoli küsimus on üldse ho-
tud Jürgi küsimusega ja se peab lalen-
data ma kokuleppel Venemaaga. Suga dlad nud lubadand paberil palju ettevaatli-
kamad kui suusõnaliselt. Inglismaale sarnarivat poliitikat ajas ka Prantsusmaa kes oli huvitatud oma kapitalistide ma-
janduslike positsioonide säilistamisest Kons-
tantinoopolis ja unistas oma ülemvõime-
kustestast Valerius rda osas. Ja ei suutu-
nud pooldavalt konstantinoopoli ja väi-
nade üle minekuga Venemaale. Prantsuse diplomaatia nägi ette, et kene valitus

¹ Mene gy ma. pognu omhomenud. T. VI, 1. 2. № 507.

ilma Konstantinoopoli ja väinade oma-
miseta jätkuab sõda Saasamaaga kuini või-
dusa lõpuni. Prantuse valitus, andis lu-
bedusi Venemaale Konstantinoopoli ja väi-
nade küsimuses, tahtis Venemaad üha
tõhedamini siduda Intente'ga.

Peterburis saadi aru, et liitlased peale
sõda ei loovuta väime vabatahtlikult Ne-
vemaale üng selle pärast kavati kaalutle-
ma nende kaaramist sõjalise jõu abil.
Kuid selle küsimuse kostamine ei saanud
kõne alla ^{tulla} üne Saasamaa perustamist.
Suurväest Nikolai Nikolajevitš' teatas kate-
goriliselt, et ühenda me ei suuda need
väime vallutada.² Konstantinoopoli ja väi-
nade küsimus jäi siiski päevakorda. Üh-
ga tabalt inloomustas Nikolai II vene välis-
poliitika suunda vestluses Prantuse saas-
diku Paleologu'ga 21. noolembel kui ta
rõhutas: „ lõpuas olen sunnitud üindlasta-
ma oma riigile vaba läbi pääs väinadest.
Küsimus on tõsine! ... Mul on siiski kaks
lõplikku etmust, mille punde ma ikka ja
jälle tagasi tuler. Esimene on see, et türa.

¹ vene vägede ülemjuhataja

² Меморандумъ о вѣнскомъ мирѣ . т. VI, 2.2, № 719.

lased tulvad Euroopast välja apada:
ja loom, et konstantinoopol peab saa-
ma tulevaks neutraalsus loomaks,
rahvusvahelise üziimiga ... Põhja poolne
Tsarska kuni Enos-kudva jõeuni
peaks langema Bulgaarvale. Üle jääna
ora sellist jõeunist kuni rannani, välja
arvatud konstantinoopoli ümbes
peaks saama "Uene maali"!

Mr. Churchill soovitas teostada
möö-uspeditsioon Bardanellede väna
ja Gallipoli poolsaale.

Türgi vägede lähemine Suessi
jõeunonda suunas Bardanellede
operatsiooni teostamise vajadust. Sellest
tingituna võttis Inghimaa Bar-
danellede operatsioon ette valms-
tamise molaatiivi enda rätte.

25. novembril 1914. aastal soovitas
Churchill kõrge mas sõja nõuandus du-
kora ürgendamiseks Egiptuses teosta-
da demant operatsioon

1. M. Pahlodgu, Tsaririin maailma sõjas.
Iud., Tartu, 1937, lk. 156.

Gallipoli poolsaule, mis oleks tema arvamus
järgi nõudnud vähemalt 6000 meest. Kuuld
luse operatsioonid teostamist taustasid vä-
gide vähenemise ja lamemoona kriis. Illone
operatsioonid peidi tagama Churchilli arvates
Bulgaaria ja kreeka ühendamist Entente'iga;
valdama Süüri Saksamaast ning taasta-
ma sideme Venemaa ja lääneliitlaste
vahel väinade kaudu, samuti ta peidi
kurgendama Inglismaal Egiptuse asutust!

Järglikult sellise operatsiooni abil plaa-
nistada Inglis- ja Prantsusmaa Venemaa
abistamise etteviimisele kaarata enda
kätte väinad ja konstantinoopol, et lõp-
likult allutada enda kontrollile Venemaa
majanduslikult ja poliitiliselt, et sõja pe-
rroodid kaotada enda kaudu lõuna-
Venemaa majanduslikku raskust.

Sardaniellide kaaramisega lootsid lää-
neriigid end garanteerida Venemaa ja
keskriikide vahelise kparaatralu sõlmimise
vastu; sest nende valdamisega võetud nad
ära Saksamaalt võimaluse paanuda väi-
nu Venemaale Entente'ist valdumise kor-
ral.

Sardaniellide operatsiooni ettevalms-

taaruse perioodil teatas inglased mõte, et koos
nelliga loostada Alexandrette'i operatsioon.
Sellest peidest osa võtma ka seniste neutraal-
sete riikide - kreeka ja Bulgaaria sõja-
linda jõud. Selle operatsiooni loostamise plaan
nägi ette, et Inglise sõjavägi pidi maa-
buma peamiselt Alexandrette'i rajoonis, mil-
leus olus vaba 2500 inglise sõdurit. Ühe-
aegselt Alexandrette'i operatsiooniga peidest
kreeka väed alustama pealetungi Gallipoli
poole, Bulgaaria väed ka kons-
tantinoopoli suunas! Kuid Inglismaa pidi
peagi loobuma oma taotlustest Alexandrette'i
suhtes, sest Türgi püüdis jagamise ajal
pretendents Prantsusmaale Süüriale, Libanoni
ja Alexandrette'i-le.

13. jaanuaril 1915. aastal Inglise Kõrgemas
Sõja nõuandus komisitati Bardanelli oper-
atsiooniplaan.

19. jaanuaril Churchill teatas Nikolasele
et Inglismaa kavatses formuleerida Bardanelli
sõjalisel ainult maajõududega. Selles teada-
andes oli oma tegeliku usmärke maksimi-
miks kõneldud tsitaatides formuleeringu-
tes koostööst ka Venemaa maa- ja mere-

¹ Колебания в отношении к операции, т. II, кн. 17.

jõududega, kuid ainult selle momentini, kui
purustatakse väime kastrivad ffordid. Suga
Inglise valitrus andis mõista, et ta ei soovi
näha Venemaa sõjalisi jõude konstanti-
noopoli ja väinade piirkonnas. Memoran-
dumis ei mainitud sõnagi demantoperat-
sioonist, kuid rõhutati, et sellise operat-
sioon teostatakse kooskõlas Venie sõjaväe
ülempühatusel palvega.¹ Sõlme liitlaste
operatsiooniplaan teostas Pituburi äärmust.
Sõl puhul kirjutas vürst Tsubetskoj² Sa-
zonovile: . Väinade vallutamise olma
meie jaoks oleks ette hõivatud selle mõtte
jõu sõl puhul konstantinoopol saaks mü-
nitudu liidu kaudu.³ Tsubetskoj avatu
oli paum see kui väinad jääksid rü-
nadile tühjaks. Sõnõs sellega unnes
Venemaa- ja merejõudude oravõtt kavat-
senast sõjalist operatsioonist Bardanelli-
dis. Kuid seda taustas sõjavägede vete-
sus. Sazonov oli valmis paluma liitlaste
Bardanelli operatsiooni edasi liigama
kui kuni oluad muutub Venemaa aa-
suas.⁴

¹ Колемауникоу и аполубе, т. II, № 66, л. 19.

² Vene saadik kirbas

³ Колемауникоу и аполубе, т. II, № 29, л. 199.

⁴ samas, № 13, л. 131.

Inglise Kõrgema sõjasektsiooni istungil 16. märtsil 1915. aastal võeti vastu otsus demantiaatselt maandamise kohta Gallipoli poolsaarel Sardanellede operatsioonil ajal. See kutsus rahulolematuse esile Pariisis, kus olid hästund Inglismaa taotlustest tugivõtta oma positsioonid lähedal, kuna Prantsusmaa oma sõjalised jõud olid seotud läänevõitlusega. Prantsuse sõjaväe ülemjuhatus nõudis oma vägede osavõtte Sardanellede operatsioonist, et mitte anda võimalust Inglise vägedel operatsioonil õnnestumise korral ümber kivitada väike koor Sürgi pealinna. Sel puhul kirjutas lord Kitchener, Inglise sõjamonster, Churchillile: „Prantsusmaal on väga ärritatud suurest vägede hulgast, mis ragu tule neile teatavasti, lastakse väike. Mina loodan, et meil ei ole koormas

Prantsuse kontingent Sardanellede jaoks. Samadel kaalutlustel oli Prantsusmaa huvitatud Venemaa osavõttest tõstatavas operatsioonis. Prantsuse välisminister i. Delcassé oma kõneluses vene saadikuga Pariisis avaldas lootust, et ... nii Musta

1. Контингентом и командой, т. 5, с. 41.

mere laavaston laavaston omab ite kaalu
 Türgi üle, võtab itte abinõusid Prospouse
 vastu ja edu puhul mõlemad - vene ja
 inglise - Prantmu maadred kumuvad ühe-
 aegselt. Sardanellidesse, mis on äärm-
 selt tähtis sõjaliselt ja ka poliitiliselt!

Kõikis Inglismaa ja Prantusmaa oma-
 vahelises vastuolude tingimustes operatsoo-
 rist osavõtmise pärast elustas vene sõja-
 vägede ülemjuhatus siiski ora võtta Sar-
 danelliide operatsioonist. Enni oli vene va-
 loms teatavud, et kous armitel valitseva
 raine olukona tõttu ei võta vene sõja-
 lind jõud Sardanelliide operatsioonist osa.

Vene vägede osavõetuga operatsioonist
 väinade piirnoos loediti sõjaväe ülem-
 juhatus postt avaldada täänlihtastile
 kllisel määrad kumud, mis alles nõrgenda-
 nud Inglismaa ja Prantusmaa vastu-
 panu trarismi taotlustile konstantino-
 poli ja väinade küsimuses. koutis konstar-
 tiinopoli ja väinade saatus pärast
 võeti vene sõjaväe ülemjuhatus postt
 vastu etms, mis kõlas järgmiselt: diit-
 lasvägede smtungimise väinadesse peab

¹ Kone man muuonoss u xponubus. r. I, lk. 142.

toimima koos muu vägedega.¹ Nene valitus
püüdis aktiivselt ora võtta tustatavast
operatsioonist. kahtlemata avaldas mõju
sellele ka Inglise kõrge ma sõjaväe kogu
olmus desant vägede kanitamise kohta
Sardanelide operatsioon ajal, kuna senini
Nene sõjaväe ülenjuhatus arvestas ainult
liitlaste sõjalavastike forssimisega väi-
nades.

19. veebruaril 1915. aastal alustas Inglise
ja Prantsuse sõjalavastike Sardanelide
forssimist.

Pärast Sardanelide väliposti edutut
pommitamist liitlaste poolt veebruaril lõpul
tõusis üles küsimus vajalike vägede saa-
miseks desandi testamise otstarbel. Kuna
liitlasväed olid seotud Tiste rintelega, siis
abisäämses pöörduti neutraalsete riikide
Bulgaaria, kuuja ja Rumeenia^{pool} Sarda-
nellide operatsiooni toetamise peesoodol
oli Inglismaa peatähelepanu suunatud
kreukale. Hal võimal oler liberaalne ko-
danlus oli alati valmis abistama impera-
torstlike riike, kui rahuldatusse Konstan-
tinopoli ja väinade küsimus vastavalt

¹ Kone maumunonall u nposubn. r. II, No 137,
lu. 156.

7 tema kuudle, ⁴ noli ^{1.} tema peteroosnel
 Türgi ³ arvel. Kuud sellel Inglismaa poli-
 toline suund ei muudunud Venemaale, kes
 kartis kreeka mõju tugevumist Konstanti-
 noopoli ja väinade piirkonnas. Uue välis-
 minister katas Inglise ja Prantsuse va-
 litusele, et mingil tingimusel Venemaa ei
 saa lubada Kreeka vägede osavõttu sim-
 turgist Konstantinoopolist. Ka Prantsus-
 maa, kartes liigut Inglismaa mõju kas-
 vu Kreekas, nõustus Venemaa ettepanee-
 kuga, et kui Kreeka soovib ühineda Entu-
 tterga peab suutama oma ulvastatud
 jõud Serbia abistamiseks.

Venemaa poliitika sellel suund Kreeka
 suhtes ei muudunud Inglismaale. Sel puhul
 Churchill väljendas oma arvamist järg-
 mitult: „Kui Venemaa seab Kreeka osa-
 võtte, siis ma lootan kõrgi jõududega
 temale vastu Konstantinoopoli loovutamise-
 le „Venemaale“.“²

Venemaa nõustus Kreeka osavõetuga
 Türgi vastast sõjast tingimisel, et Kreeka
 kannab maa- ja merejõude arvelt lihtlas-

¹ Kone maamu kosovo u spou. koe. r. II, №100, lk. 189.

² Samas, lk. 124.

vägide julatajate näpunäidete kohaselt. Ühiskonnas millised on operatsoonide tulemused väinades, tema ei saa territoriaalsed mõõdukas: nende ümburkonnas ning Kreeka arme ei tungi mingil tingimusel Konstantinoopolisse. Inglise valitus oli määratud loobuma Venemaa protesti tõttu Kreeka taotluste täitmisest.

6. märtsil tagandati ühiselt peaministri kohalt Kuninga poolt. Proodustatud uus valitus oli saasa sõbralik, kes pooldas rohkem Kreeka vapoolitust.

Teda Inglise valitus omistas suurt tähtsust Kreeka laevastiku abile **Sardani** allide operatsoonide toetamiseks ning algasid uuesti läbirääkimised Londoni ja Kreeka vahel. Kreeka soovitu küsimusist Sardani allide operatsioonist. La suavid tabas läbirääkimisi ebade.

Nastavalt sellele, kui võid kavandada Sardani allide operatsoonide toetamise rakendused ja vähenemine lootunud Kreeka kaasa toomkamikus Ententi; poelile Venemaa vastuseis on tõttu kavvas Inglismaa kui Bulgaaria vastu, et oimast kaasa toomata Ententi poelile. Ühine mood pehul ententiga

lubati Bulgaariale osa Suha kaudoomat
kui sõda lõpeb intente; võiduga ja Suha
saab Austria - Ungarilt ta lõunaslaavi
piirkonnad. Peale kaudooma võid liit-
land lubada Bulgaariale vand Türgi al-
uel Eros - Kudra joont. Ka sõda lubadust
võrdi täita viies pärast võitu saasa-
maa üle. Bulgaaria peaminister Rados-
lavov andis mõista, et viirutamatu kau-
doomra ühendamise võms egutada Bul-
gaarid välja astuma intente; poolde.
Kelle peale vastasid riikland, et Suha vald-
sus peegim „ulstab jätka kogu Suha austri-
lastile, kui et loovutada tšaikist kau-
doomrat bulgaarlastile“¹ Nüüsi Suha va-
litmus ei taktund kuulda; kaudoomra
vabatahtlikust loovutamist Bulgaariale.

Venemaa pooldas rohuen Bulgaaria
vapoolitues jäämist, sest ta oli kartmus.
Kui Bulgaaria arme võtab osa operatiivo-
nist väinade piirmonnas, siis ta va pe-
tendierib neile. Bulgaaria poliitika mehed
olud üldiselt avamuse juures, et otomaan
imperiumi pealinn ei ole neile vapalou,

¹ Дневныкъ вѣстникъ, т. VI, 2.2, № 508.

tida võib alal hoida ainult suurriia ja kui
Bulgaarid oleks seda ka tahtnud ja kogu
Euroopa nõustunud sellega; kuid Venemaa
ei lubanud seda kunagi. Bulgaarid ei saanud
kale, kuna Venemaa tahab neid konstanti-
noopolit, mille vastu sõjaväed jällegi Inglis-
ja Prantsusmaa. Bulgaarid ei saanud jääd
üle ainult sel, et läinudelt ära võtta Kon-
stantinoopol ja muuta ta vabariigiks Euroo-
pa kontrolli all.

Bulgaarid säilitasid neutraalsust ja hakkasid
üha enam kalduma Saksa poole, mist-
tuleks sõjajärgsed lubadused tema taotlus-
tele.

Sõjajärgsete operatsioonide ettevalmistamiseks
apal läänriikide poolt loobuti Peterburis lõp-
loks Konstantinoopoli uue vabariigi avaran-
dost ja karati meepoliitika nõudma lään-
riikidele nende isemääruste ja põlvkate
vastuste asemel Konstantinoopoli ja väinade
kõigimusi konkreetsemad vastused, mis oleksid
normeeritud konseptsioonidele nende üle-
mineku kohta Venemaale.

Sõjajärgsete ettevalmistada ühisriikidele ava-
must Venemaal ja välismaal oma diplomaat-

¹ Kõne Moskva komisjonis 11. märtsil. T. II, № 270,
lk. 245.

tilikus maršivani Konstantinopoli ja väinade
omandamises, Sazonov oma kõnes 27. jaanuaril
1915. aastal Riigiduumas näaras kindlalt Neul-
raa pretensioonid väinadele. kõneldes rõõmest Sa-
rona mõis lahingus, lausub ta: „Kud sündmused
mitte ainult ei ehtinud meie kuulusega meie ul-
vi, vaid lähedavõrd majanduslike ja poliitisi-
liste ülesannete lahendamise mõeldi, mis on ko-
tud Venemaa väljapääsuga vabale merle.“

Riigiduumas saadikute enamuse suhtus väinade-
tusega Sazonovi avalduse ning Meljukov alltas
tutamata: „Meie rahuldusega kuulame ära meie
välispoliitika juhi avalduse ja saime teralt tea-
da, et rahvuslike ülesannete koostamise soovab vi-
gel teel. Me oleme uendunud, et need ülesannetist
kõrge tähtsusega tähtsuse - väinade ja kons-
tantinopoli omandamine on täiesti kindlus-
tatud nii diplomaatiliste kui ka sõjaliste va-
henditiga.“² Meljukov tänuks koronzi saadon

Koralevski: „Väinad on meie maha võti; su-
pärist peavad need koos rannikuga siin-
ma mere väli.“³

¹ И. Ф. У. Комовский, Сухопутная война в
вопросе репараций и репараций войны. Москва. Ленин-
град, 1947, кн. 360.

² Там же, кн. 361.

³ М. Paleologue, Царский мирный мир, Изд.
кн. 217.

seporoni kome Riigideumas ja Saadikute
 komiteaorid sulle utsusel onle tõsse äärmise
 Inglismaal ja Gray oli sunnitud 25. veebruaril
 anda kuisimust alamkõrges algatama järgmiste
 sõnadega: „See on tõstus, kummaa välja pääsuks
 avamulle, millel mii täielikult kaasa tule-
 me. Täpne vorm, millisena see tootatause, mää-
 ratamse vahtlemata kindlasi rahu tingimuste-
 ga.“¹ Isaarivalstms ei rahuldunud Gray põru-
 liva vastusega ja kämis oma Saadikute kau-
 du Londonis ja Pariisis teatada, et „... on
 tulnud aeg muutuda täpsemaks,“ Konstantinoo-
 poli ja vämade suhtis, „... mis oleks kooskõlas
 rahnen mille Suur-Britannia valitmsse poolt
 antud kinnitustile“, kusjuures „... enes-Hudua
 liin peab olema mii ja Bulgaaria piiruse, see-
 ga peab olema krdlustatud mii seisund väi-
 nades ja karmara mii lõunakalda poolt. ...
 kummenra, Bulgaarise ja tee näolmelt Türgi...
 majandusloxad kumnd, aga saruti ka rahvus-
 vahelise kaubandus kumid võetause mii poolt
 armsse.“² Uue Saadikute Londonis tehti ka
 korraldus teatada Gray'le, et peab konstanti-
 noopoli ja Bospoanuse ja Bardanillide, koos

¹ Kõue mannu konoise u spoumboi, T. II, № 40, lk. 244.

² samas, № 38, lk. 243.

selluga piirneva maa-alaga Enos-kiirde lühi-
ni Euroopa kaldas ja väinade Aasra poolse
sannikuga „... on meile häda vajaliku saada Ka-
maara mere saared ning samuti Imbros ja Ri-
kidos. Need saared, mis on tunnustatud Lon-
doni konverentsi poolt Türgi omandusele nende
sardanelide raskete esmajärgulise tähtsuse
poolt, peavad Türgi pärandusega murema
müü valdusse.”¹

Inglise valitsus ei pooldanud sagugi la-
hendada konnuleppe vormis kiidmust konstanti-
noopoli ja väinade saatusest tulevaks vasta-
valt Venemaa pretensioonidele, sest saades sõja-
ajal ametliku kinnituse lihtlastelt oma peamise
usmäärgi suhtes, oleks trarism veel vähem oland
kinnitatud sõjategevuse jätkamisest saarimaa vas-
tu ning oleks temaga sparaatrahke sõlmimise
tul vabanevad vära pärasand Türgi kindle
oma tähtsuse valisurimuse. Siinelt poolt ei
saanud Gray kelduda Venemaa nõudluste
rahuldamisest, sest see oleks ainult kiirendanud
Venemaa sparaatrahke sõlmimist saarimaaaga,
mis lubas rahuldada tema soovid väinade
suhtes. kindel kaalutlustel jätkas Gray oma
endist poliitikat Konstantinoopoli ja väinade

¹ Konstantinopolis ja sparaatrahke, r. II, №41, lk. 244.

küsimuses. Selles suhtes toimis valoomuliku jutuaga-
mine Inglise välisministri ja vene saadiku
vahel 3. märtsil, kui Gray tunnistas kaadmatus
Petaasjadis toimunud readete muutusest Konstan-
tinopolis ja väinade küsimuses, teatas järjekord-
selt, et väinade küsimus peab saama lahenda-
tud vastavalt Venemaa majanduslikele ja po-
litilistele huvidele, kuid selle küsimuse lõpliku la-
hendamine peab toimuma peale sõja lõpu, s.t.
peale võtte Saussouas ühe. Peale selle väitis
Gray, et Inglismaa ei või anda nõusolekut
sellele tähtsa küsimuse lahendamiseks ilma Prast-
kumas avamist kuulda ^{nata}, kuna Venemaa taast-
luse tõttarad ühis Ootomani impeeriumi ja-
gamise küsimuse. Gray lisas veel juurde „... et
ta on järele mõtte avaldamise vastu, kui Sü-
gi ei ole veel võrditud.“ Selle kõneluse põhjal
tegi Benckendorff, vene saadiku Londonis, järeld-
duse, et Venemaa nõuded kohtarad peamist
vastu panu Pariisis, mitte aga Londonis. See
Benckendorffi järeldus osutus õiguse. Inglismaa
lühem suhtumine Venemaa nõueteni oli seli-
tatar sellega, et tema huvid olid kontent-
ritud Konstantinopolis ja väinade rajoonist
peamist üle, ainult Meropotaamiasse, Päri-
sra lake rajooni ja Araabia poolsaule.

Saanuti jadas Inglise valitmus oma positsioone
Makaruu rda oras, nimelt Egiptus ja Suurka-
nali troonis niikalt tuguvus taime oma vira-
tali laavastikuule, mille tetu tal ei olund ka
stusend pretensioone Maime - Aasvas.

Prantusmaa ei soovinud kuuldaagi kons-
tantinoopoli ja vainade silemoneust Uumraa
kattuse. Prantusmaa positsioonis sille uisvimeis
docturiseid tema imperialistlikund kumid vira-
nadega pürrevates väike - Aasia ragoomades.
Ja peetenduris suuile orale otomani imperiumis
turistoonimist, kalhulgas Süüriale ja Palestiinalik
et sillega kindlustada oma võime Makaruu
rda oras. Selle pärast algaj Prantusmaa otus-
tavalt vastu Uumraa loomisele Makaruu. Paa-
le selle oli Prantusmaa istar silitamine Uu-
maa nõuetuse silitatav sillega tema kapita-
listide suurtest praatskurddest Süüriis, uoli aga
konstantinoopolis.

Inglismaa, vriti aga Prantusmaa vastusei-
su tötte tönis melgi enam pävakorda Uu-
maa oravõte kavatsuvast operatsioonist värade
pagoonis, et suga koor läänliitlastega sileid
Süürii maalina naabruses ka uume sõjajõud, kes
oma kaloleauuga võtend avaldada suurist
Inglismaale ja Prantusmaale kokkuleppe
saavutamises konstantinoopoli ja väinade

küsimuses. Sellise operatsiooni teostamiseks oli vaja-
lin kindlustada pidev laevastiku baas kuskal
Bosporuse lähimas armee punktis, kuna Sevastopolist
sõitpunkt oli 300 mere miili.¹ Selliseid
sobivaid laevastiku baasid kusta mere rannikul
peeti Bulgaarias kuuluvat Burgose sadamat.
Juba 2. märtsil Nikolai Nikolajevits teatas Sjoz-
koolle, et äärmiselt häda vajalik on, ... mui
Bosporuse vallutamise operatsiooni kindlustami-
nas, et mui laevastiku omaas võimalust laadida
sütti Burgosis, mille pärast palun Dred kasuta-
da kõni võimalikke vahendeid, et sundida Bul-
gaarid andma sellisid nõusoleant.² Petrogradis
kalduti soovimisele, et läbirääkimised Bulgaaria
valitsusega selles küsimuses viiakse praeguse olu-
soovitava lõpptulemusena, mille tõttu Venemaa
kavatsused saaksid teatavaks rannalane ja
kohustusena neiga operatsiooni üldist eesku.
Sellepärast oleis ulistatavam vallutada Burgos-
isegi ilma Bulgaaria loata, aga tulla sinas lae-
vastikuga, traalida ja jäädolgi sinna.³ Kuid
Venemaal kardeti, et Burgose hõnamine võis esle
kutrouda poliitilises mõttes Bulgaariaga tõsised
komplikaatsioone, mis viikond Bulgaaria saava-

¹ Конечная операция и ее условия. Т. II, № 231, л. 299.

² Samas, № 217, л. 289.

³ Samas, № 219, л. 290.

maaga lütmisele. Sellest tulevalt arvati loobu-
ti Venemaal Burgose smardamise mõttest. La
Inglismaal pooldati Burgose mõtte kõrvaust,
et teakstada Vene vägede tulekut väinade ra-
jooni, seal seadi väga hästi aru Nikolasi mäi-
kust, Burgos on rajalon kui meie viimas etapp
Proposuse lähistel, kuid mitte demmandile.² Ing-
lismaa kuldumost põhjustas ka loetus, et on vii-
malise boardanillide operatsioonide kurides tõm-
mata Bulgaarvat intente!¹ poolele, kust Londonis veel
si teakstades, et Bulgaarva langes üha enam Kesk-
aiaade poolele.

Märtsi algul lülaste väpavaatid väinade
forsuurimise suureneid ja traari. Venemaa nar-
tus, et väinad satuvad solimatu omanika ual-
duse, püüas oma diplomaatliku jõupingutusi
Konstantinoopoli ja väinade päras. Venemaa
oli nõus oma lülaste vsti aga Prantsusmaa
nõudlusi rahuldama, kui ta vaid saab endel
Konstantinoopoli ja väinad.

4. märtsil 1915. aastal Sazonov rektumisel
Paleologu'iga ja Zuchanar'iga koostas koos
kendiiga märqukopa Inglise ja Prantsuse valistuse-
le, kus kategooriliselt nõuti nende kokuste täht-
musest Konstantinoopoli ja väinade suhtes. Märqu-

¹ Kõrvaldama mõnuse u. n. p. t. II, lk. 307.

eripar närgiti, et igasuguse laheadus on puuduloh ja ibariindel juhul kui konstantinoopol lona, Bosporusse lääneadaas, Marmara meri ja Baidanellid ja samuti lõuna. Incaawa kuai Enos-Miidra lünni u librata Venemaa impuuiumi koosseisu. Iel samal viisil ja strateegiline häda vapslikusse tõttu on Aasia poolt kahest Bosporusse ja Sarayfa jõe vahel, Marmara meri saand, Imbros ja Tenedose saand peavad kuulama lubatud impuuiumi koosseisu. Prantsusmaa ja Suurbritannia riikud ütalamistid rajomides jälgitakse hoolikalt.¹

Prantsuse valitsus, kellele oli vastuvõtmatu konstantinoopoli ja väsnade itemineu Venemaa kättes, kuid arestades otuse kuldumise korral tulenevati boga pärgeidiga, piidid sundida traarivalitsust piirama oma pretensioonid Sürgi suhtes niugilt. Iasi valpa kaubeldada minimaalste jändandmiste ust ronealiku taru. ~~Prantsusmaa~~ Sürgi banna osas. Prantsusmaa nõudis täieliku sõnduvabadust väinades, nende demilitariseerimist, nende kindlustamise loobumist tulvakes ning nende alustamist rahvusvahelise kontrollorganile. Prantsuse välisminister Delcassé kriipnitas uland alla, et Venemaa pretensioonide rahuldamine konstanti-

¹ Koucmannu nonoob u rponuob. r. I, No 49, lk. 253.

koopoli ja väinade suhtes sõltub väinade va-
kaduse tagamist traariaigi poelt.¹ Sazonov lüü-
kas Sileesia tingimused tagasi ja katas vene-
saadikutele Pariisis: „Vene avalikuse ei lepi ku-
rangi kuisimuse teistmuguse lähedusemuga, kui mi-
püramatu valitus väinade ja konstantinoopoli
üle, mis üksi võib tagada nii kaubanduse
täieliku vabadust ja sõltumatust. Põrporuse lahus
ja Aasia poolu võrgus ei luba meil aruult rahel-
dada Euroopa valda omendamisega ega loobuda
väina ereldustamisest.“²

formalistide kohustuste saavutamise kinnusta-
misel hirmutas Sazonov Inglismaad ja Prant-
simoraad, et kui nad ei rahulda Ühimeaa
nõudeid konstantinoopoli ja väinade kuisime-
s, siis ta on sunnitud võtama lahendamis-
palmi rong tida võib arundada intressega, kes
... on vana Brikaiarubund'i süsteemi pool-
dajad.³ Selline Sazonovi ähvardus tabas liit-
laste võrka aolla, kes läänliiklase väge-
hasti kaardid saava sõbraliku ronguondade tege-
rusest Ühimeaal. Prantsuse valitus oli sunni-
tud andma formaalselt nõusoleku Ühimeaa

¹ Рокчанмуноноуб и рпоуба. т. I, № 59, л. 255.

² Samas, № 60, л. 274.

³ Улемеурапогуубе омуоубуубе. т. VII, 2. I, № 312
л. 406.

taotlustele, kuigi ainult üldistes fraasides kätatati
 „... et keiserlik valitsus võib täiesti arvestada
 vabariigi valitsemise heaoluks sehtumist Kons-
 tantinopolis ja väinade komisiooni kokkuleppel
 vastavalt Venemaa soovidele”, kus juures tingi-
 mused näiti Venemaa nõusolekut komisiooni
 kokkuleppel „mis on seotud Inglis- ja Prantsus-
 maa soovidega.”¹

Inglismaa nõustus 12. märtsil aahuldama
 tsaaririigi nõudlusi, mis olid esitatud 4. märtsi
 avalduses, kuid „juhul kui sõda viiakse võidu-
 ka lõpuni ja kui teostatakse Suur-Britannia
 ja Prantsusmaa soovid Osmanni imperiumis,
 kui ka teistes kohtades...”²

Inglismaa nõudis sellest Venemaalt, et see
 kindlustaks väinades vaba kaubalaevade liik-
 luse ning mitte Venemaalt tulevate ja sõna
 mitte muude kaupade vaba transiidi ning
 austataks Inglis- ja Prantsusmaa spetsiaal-
 sead kuni nende raskemole. Inglismaa soovis,
 et Venemaa tähtsaks Pärna neutraalsuse liit-
 must Inglis- mõju piiaroonaga ja ei teeks enam
 taotlusi selliste neutraalsuse riikide sõtta astu-
 misega nagu kreeka, Bulgaaria ja Rumüna.

¹ Коментарии к консулу и спамбу. т. I, № 66, л. 268,

² samas, л. 269.

³ samas. № 76, л. 275.

V. I. Lenin, seloostades Veni - Inglise sala-
jäst ~~leppete~~, märkas: „Rahurata on Venemaa
ja Inglise vahel alanud muuskas salali-
ping konstantinoopoli kohta. Teatavasti loodab
Venemaa konstantinoopoli enda kätte saada ja
Inglismaa ei tala seda anda, kui aga annab,
siis piinab kas hiljem ära võtta, või siis ütlu-
dab „järelandmise“ Venemaa vastu suunatud
tingimustega.“¹

Palamul Prantsuse valituse seisukohta sul-
tas konstantinoopoli ja väinade küsimuses ter-
gunes meigi Petrogradis peale Inglise valituse
ametlikku teadet Venemaa taotluste rahulda-
mise kohta. Hakanati taotluma ametlikku teadet
Prantsuse valitsuselt tema nõusoleku kohta
konstantinoopoli ja väinade küsimuses.

10. aprillil Prantsuse valitus ametlikult
teatas oma nõusolekust lüüda Veni - Inglise
lepinguga. Kuid selle teate järeleandmised raku-
tas Paliologue et meie peavõttes ja meie
ühiste pingutuste olulisemas usmäärgas peab
meagi jääma just saava hegemoonia mure-
more.“²

1915. aasta märtsi konsulepe Venemaa,
Inglismaa ja Prantsusmaa vahel lahendas

¹ V. I. Lenin, Teosed, 23. kd., Tallinn, 1953, lk. 117.

² M. Paliologue, Praariviu maailmasõjas, 5. kd.,
lk. 225.

saajandste prakuse tili: hi & muse vasta valt
traeri riigi valituvate elamide püiidlustile.

III

Dardanellide operatsioon.
Türgi väinade küsimus pärast
seda kui Suure Sotsialistliku
Ortookriinerevolutsiooni

1915. aasta kevadel algas uus vägede
paletung kampaanias, mille eesmärgiks
mõne võrs katkestada ja demed saavutada
ja Sürgi vahel ning etendada väinade sa-
tuse. Inglismaa lugedes soodsa olusena sa-
bunus kiirendas demandi saatmist galli-
poli poolsaarele sõjalavastoru taotsele, see
demantoorpus koosnes kahest inglise ja ühest
prantsuse jalaväe diviisist ning ühest inglise
mureväe brigadist. Demantopuustööni ette-
valmistamine ei olnud ootamatult Sürgile, as-
hannas formuurina 5. armud galli-poli pool-
saare kaitses. 25. aprillil 1915. aastal alus-
tas 80000-meheline ekspeditsioonikorpus ma-
bumist väina mölona kaldal lõuna poolset
tippudel, uus rükk vastu astus 150000-mehelise
Türgi arme Armee von Sandus: peeti misel.

Ägedate võitluste käigus õnnistus liitlastel val-
 lutada nar alguses gallipoli poolsaare löu-
 na osa, kust nad liig vähete jõudude tettu
 si suutnud enam edasi tungida ning nooge
 rindel algas postrooni sõda. Liitlaste olu-
 korda rannendas tunduvalt saasa allou-
 laevade tigrus, kus 1915. aasta aprilli lõpul,
 õmudes Sardaniilide suundumise, upitand
 mõte liitlaste laeva, mille tettu rannendas
 demant vägede toetamine laevastiku poelt.
 Olukorda ei parandunud ka 1915. aasta
 augustis Suula lahes maandatud 100000-
 melõne inglise demant, kus pidi läbi murd-
 ma Kolia ja Maidou lakeid. Ägedate võit-
 luste tulel õnnistus inglistel rannend olu-
 rend kandes kinnitada end võrku selles
 maal, kust nende edasine sõjaline operatsioon
 and ei andnud tulemusi. Mingisugust edu
 saavutamata paisati need vägede rüüsmid
 Saloni rindele.

Itaalia valitus võtus kuusi 1915. aasta
 mai kuuni kahe võlliva luri vahel, kaubul-
 dis endale mõlematelt sõdivatelt pooltelt voi-
 malikult suuremat saaki oma alaure rahul-
 damises. V. I. Lenin, in loomustades Itaalia
 imperialismi aplust, arputas: „Revolutsioonilis-
 kodasla Itaalia, kus hütis oma turjalt

Austria see, Garibaldi: segade Itaalia muu-
tab minu silmade all lõplikult teisi rah-
vaid rõkuras, Türgi ja Austria riikudes,
jõhura, vastikult naatsoontise, räpane so-
daluse Itaalias, kelle silg mõnetundest
suhu teab, et ka teda on saagi jagamise
juurde lastud.¹

Venemaa sehtus vaenubruul Itaalia sõtta
astumisse Entente'i poolele, sest karditi, et te-
ma osavõtt Bardarellide operatsioonist
võiks tulevikus mõjutada konstantinoopoli
ja väinade saatust trarismile ebasoovi-
taavas suunas. Venemaal olid ka vastuvõt-
matud Itaalia susparoonistlikud taotlu-
sed Balkani poolsoonel, eriti aga Selmaatsa
rannikule, millega oleis liigult tugivõimend
tema mõju väinade naabruses. Kuid Inglise
valitsus osutas suurt tähtsust Itaalia osa-
võttule sõjast Entente'i poolele, nähes ette Vene-
maa konna varisemist.

Inglise ja Prantsuse valitsuse tugival-
suurel alles Venemaa nõustus Itaalia sõtta
astumisega. Sel puhul Gray teatas, et ta lubab
...Konstantinoopoli ja väinade riikide lõp-
likult lahendamist.²

¹ V. J. Leno, *Tiend*, 21. kd., lk. 321.

² Roue maanmu kono 16 u aprillil, T. I, no 130,
lk. 331.

6. septembril uus Venemaa pea- ja välisminister Stürmer tegi liitlastele ettepaneku, nõuda ühiselt Itaalialt Konstantinoopoli ja väinade konvulsiivse tunnustamist.¹ Oma vastuses Itaalia valitsus nõustus sellega tingimusel, et Venemaa loobuks tema taotlusi Väinuu-aasas.² Uue valitsus sehtis sellistele nõudmistele vastavalt, väitis tema mõjusfääri kiiret lähenumist Konstantinoopolile ja väinadele. 23. novembril Venemaa püüdis uuesti saada Itaalialt amulliku tunnustamist oma nõudlustele Lääris-Idas Raccorigi lepingu raames.³ Keisrivi diplomaatiliste läbirääkimiste tulemusena Itaalia valitsus lõpuks nõustus tunnustama Raccorigi lepingu idasest keisrivi vastutamis Venemaa lubadustele mitte vastu töötada tema püüetele Lääris-Idas.

Konstantza konvulsiivse raames lubati Rumunale, kui kusta mee riigile, kaasa rääkida konstantinoopoli ja väinade asistimise lahendamisel. Rumunaa vastavalt oma majanduslike ja poliitilistele huvidele

¹ Kone mannu konarib u rponibou, r. I, № 151, le. 345.

² samas, № 152, le. 347.

³ samas, № 157, le. 350.

taotlus väinade neutraalsusest ja rita-
natsionalisusest. Rumunna teatas, et ta
on sellest küsimusest väga huvitatud, kuid
arvab, et Konstantinoopoli ja väinade küsi-
mus tuleb lahendada peale sõja lõpu. Ru-
munna, kelle ametlikult teatatud ei Kons-
tantinoopoli ja väinade kohta olewat kon-
vulsiivne sõm, ei lugevad ennast olevat selles-
ga seotud.

Balkanil riikidest ainuena suhtus pool-
davalalt Serbia Venemaa taotlustele Konstan-
tinoopoli ja väinade küsimuses, nähes selles
tagatist Bulgaaria, Rumunna ja austria-
lase vastu oma juur-Serbia programmi tõe-
sammal.

Koos märtsi konvulsiiviga kurvas üles küsi-
mus Konstantinoopoli, apitiisist valitsemis-
est juhul kui liitlastel õnnestus sõja ajal
vallutada otomani impeeriumi pealinna, kuna
tema lõpliku statuut peidi kindlaks määrata-
tama rahulepinguga. Sellele apitiisist va-
litsemise peidi lähtuma „... ja kolmleppis-
muse riigi huvide rahuldamisest.“¹

Sazonov kooskõlas Venemaa huvidega töö-
tas välja Konstantinoopoli „apitiisist“ valitsemise

¹ Kone manunonov u sporubie, t. II, № 287, lk. 326.

projekt, mille alusel tegelise võimuses linnas
oleks läinud kõrgemale sõjaväelasele, kelleks Venemaa
välisminister arvates oleks pidanud olema vene-
lane. Selline projekt kutsus esle lääneliitlaste
juures tõsised vastuväited, sest nad ei soovitud
anda otomani imperiumi pealinna vallutamise
korral kogu võime Venemaa riigile. Vastava-
valt sellele ka teatati, et "... nii tahtsime ja
spetsiaalsed poliitilised, administratiivsed ja
finantsilised abinõud ..." ¹ ei saa panna ühest
rahvusest sõjaväelasele mingi uue rahu sõlmimise-
ni, mis tuleks andmaks lõpliku režiimi uk-
testamiseks, "... tuleb arvestada kolme leppimise
ega riigi huudiga ja lubada sel usmääril
kõrvi kolme riiki võidute alustel oma võtma
Konstantinoopoli ja territooriumi peitumist,
millele langeb onupatrioon" ². Kõnealust se
täheleand, et oleks määratud kolm tervikkom-
sari, kes kooskõlas sõjaliste ülemustega ole-
ksid tegelund kõrgi poliitiliste, sõjaliste, majaa-
duslike ja ühiskondlike ülemustega. Sellise kolme
suurriigi üheõigluse printsiip oleks Venemaa
riigile alati jätkunud ühe aaku vastu vate-
muse ja liitlase, sellel oleks seal oma ma-
janduslikud ja poliitilised huud, võisid ole-

¹ Kõne maanunonusu u aprillis, r. 5, № 289, lk. 328.

² Samas, № 289, lk. 329.

maale alati oma tahti peale suruda, asetades
suge tida äärmiselt varases olukorras. Selle
aputine valitsusmehed olid valmistanud ette
lääne riikidele, mille aga Venemaal konstan-
tiinopolis üleminekut. Sazonov ei nõustunud
selle projektiga ja lootas omapoolsed uued
ettepanekud, mille põhjal konstantinopol ja
timmer ümbrus oleks jagatud uulme Troos,
uusa sõjaline võim Konstantinopolis usalda-
tause kolme liitlaste okupatsioonirühmade au-
astmelt kõrge vanemale komandörile, uuna klli
juurde linnale aputine nõuabogu, mis koos-
neb kolme liitlaste ühis- ja üldaputist, millele antakse
linna kontrolli juhtimise sõjalise komandandi ülem.
pühatus all. Sazonovi poolt loodud projekti
looditi, et komandandis saad uulme klli ka-
vandi pärgi peale uue okupatsioonirühma ha-
ralma ka Prospoune väana mõlemad kaldad.²

8. märtsil, s.o. 3 päeva peale Inghii ja Mant-
nu maadri kuuia searist Bardanullides, linnas
Mantnu välistinistri Selcani Sazonovi projekti
tagasi, rõhutatud, et konstantinopol peab jää-
ma otomani imperiumi pealinnaks ainsa rahu
õlmimiseks.

Peale ägedat diplomaatilist võtllust alles

¹ Kõnnetamunusnõusub u ipoumbe, r. II, № 290, lk. 330.

² samas

küsimuses, Sazonov vapitulurus Inglise-Prantsuse
ühisriide us ja oli suudetud vastu võtta lüht-
laste postit ette pandud üheõigluse printsiibi,
kusjuures tal õnnestus läbi suruda nõue vapit-
tulatsoonidele tühistamise ettevalmistamist, aju-
tise valitumise perioodil. Kõik Sazonovi nõue
oli tingitud kartusest, et nende säilitamise
korral loianeliitland on varustatud vahendi-
ga, mille abil neil on võimalik vahel segada
otomani impeeriumi pealinnas Sivasjaduse ingi-
sis, kui see on rahulpruugi alusel käinud dem-
okraale.

Inglise- ja Prantsusmaa piisidnd rjali kon-
stantinoopoli apulise valitumise projektiga säi-
litada endist otomani impeeriumis valitumis-
süsteemi, et sellega arendada ta võimalikuu
tagasimeenut Sürgi võimu alla. Sazonov piisidis
sellele vastupidi, ^{muuta} ~~õnnestada~~ valitumisüsteemi üi-
palju kui võimalik, et sellega taastada konstan-
tinooopoli minekut türklaste valduse. vastavalt
sellele töötas välja Sazonov laualdau programm
ütemuomisarude administratiivsus tegemise, et
sellega õnnestada endist Sürgi üjüms konstaali
noopoli ja värvade sile ümbumise. Hardlused
konstantinoopoli apulise valitumise projekti ümbu-
kestmed kuni Sardaniilide operatsioonid täie-
liku kuujuuruni ja Bulgaaria sõtta astumise-

seni Saara maa poolt ja mille tõttu see kiisimus
langes inimest ära.

Pärast kuuri kaotusi väinade piirvõr-
ras ja lootes uue duunomaga Prantsuse ot-
sustasid liitlased vaukeruda Gallipoli
poolraarelt ja lõpetada operatsioon Barda-
nellide vallutamise eesmärgil. 1916. aasta
jaanuari algul lahkusid viimased inglise
väed Gallipoli poolraarelt. Bardanelli
operatsioon tabas ebaidu, kuna liitlastel
puudus selleks vajalik sõjaväe hulk sõja-
teiste riikide olemasoluga. Reale Bardanelli
operatsiooni ebaidu kannas liitlaste olusid
halvema lähemal idaosas. Sellest ajast peale
oli Inglismaal sunnitud tugivõidama kaotet
suuri kanali piirvõrmas.

Inglis- ja Prantsusmaa ebaidu Bardanelli-
de operatsioonis ei tähendanud veel seda, et
võitlus konstantinopoli ja väinade pärast
oleks veel lõppenud. Seda võitlust jätkas Venemaa,
mis kartis vaherahu sõlmimise korral
konstantinopoli ja väinade üteminevut Ing-
lismaale, mille sõjalised moodustasid põhi-
lise jõe Bardanelli de juures tegutsesid emaad-
arst. Uue sõjalavastest oli arnult üstlepa
Asueld' ora võtand fouskerimisvõtte test mee
poolt, kuna riikidel valitseva rase ole-

hona tõttu ei saanud Venemaa liitlaste tae-
tada demantoperatoori teostamisel väinade
püraornas.

Samal ajal tekkis Uusi valitsuses ring-
hondades mõte vahurahu sõlmimisest Sürgiga
mis oleks mõningal määral parandanud
tsaari-Venemaa sõjalist olukorda. Sõjategevust
lopitamisi korral Sürgiga oleks Venemaa taas-
tama nähtuna ühendust läbi väinade
oma liitlastega, millele oleks olnud võimalus sel
pühul ontada materiaalset taitust Venemaa-
le sõjaväevarustuse määrl. kuid ei tohi unustada
ka, et kaasaarva arvesse oli võetud väinade
äärmiselt raskest tingimustes ja raskes vasta-
va puhkusega teda parvata teistele riikidele
oleks halvavalt mõjunud tema lähinguls-
tele omadustele. Ka Venemaa varustamisel sõja-
materjalidega nästasid ^{liitlased} ühes äärmisest koonu-
hordlikkusest. Kaheldav on ka see, et Sürgi, uude
oli saamas muutuma... nii, püraornast
kui ka sõjaliselt oma varallias¹ oleks nõus-
tunud vahurahu tingimustega, sest Otonaar
rügi ühendid ei olnud veel usku väinade.

Koolimata tõistest vastustest saava riik-
tel, anti-viisus Venemaa oma sõjalisi ope-

¹ V. J. de non, Trond, 23. kd., lk. 170.

kende soonle purustada Sauramaad ja tina
liitlasi, küsivad edas tõinud lähelid. V. J. L.
non, nõudatus kende lähelide poliitilist
olemust, arputas: „Venemaa ja Sauramaa eeo-
velliude, kende - konna pöree nõual on olemas
mõtte vähem - kui mõtte rohaem - sügar konna-
pöree Venemaa ja Inglismaa vahel. Venemaa
pörealistlike poliitika tühisannud, mille näära-
vad suurriikude põlone konna võit ja nende
objektivne rahvusvaheline olusord, võib liht-
dalt väljendada nii: Inglismaa ja Prantsus-
maa abiga purustada Sauramaa Euroopas,
et võivada Austrat (võtta ära Galitmaa)
ja Türgit (võtta ära armurra ja usti
konstantinoopol). Lujäl aga Jaapani ja Silla-
jana Sauramaa abiga purustada Inglis-
maa kassas, et võtta ära kogu pärga, vää
lõpule Hiina jagamiseks jne.”¹

Kaitlus Venemaa riide pärast lähis-
-Idas, leppivad Inglismaa ja Prantsusmaa
nn. Sykes'i - Picot'² konna keppe alusel konna
konna Türgi aana on jagamiseks, millest
teati ka 9. märtsil 1916. aastal Venemaa.
Kale austate lähiräärimiste ja see paran-
duste järel tühineb klliga traari - Venemaa.

¹ V. J. Lenta, Tõend, 23. kd., lk. 113.

² Sykes - Inglise diplomaat

Picot - Prantsuse diplomaat

Selle lepingu alusel jaotati Osmari impeeriumi
alal Inglismaa, Prantsusmaa, Uusmaa ja
Itaalia vahel nende maade kapitalistlike
ringkondade soov, kus olid huvitatud Osmari
impeeriumi majanduslikust ja poliitilisest
anastamisest.

Õitsikund armuile 1916. aastal näitasid,
et kunagi pool ei ole suuteline lähemal ajale
saavutama stabiilset võitu ning sõdivate
riikide hulgas üha enam kehtis, et lõpeta-
da kiiremini sõda. 1916. aasta lõpul ja 1917.
aasta algul toimus pööre maasõja poliitikas
imperialistlikult sõjalt imperiaalistlikele rahule.
Imperiaalistlike riikide sõjaliste armuude
kurnatus ja rahvamaasõja raudfrontide
mõltsuse tõus sundisid need astuma läbi-
rääkimistele üld- või separaatriahu üle.
Kuid kõige enam ardsed nad end tunda
traasri - Uusmaal. Saaramaa ja Uusmaa
riikide vahel lähirääkimised separaatriahu
üle mõteldi üsti krogu 1916. aastal. Näitus
toimus 1916. aasta juulis Stockholmis kohtumise-
na Saara valitsuse mõtteametliku riikide
pankur Warburgi ja Riigiduumas abimehe
Protopopovi vahel. Nendel lähirääkimistel

¹ Diplomaaia ajalugu, II kd., lk. 350.

kuatas saava agent, et Bulia on valmis kindlus-
tama Venemaale laava sõjdu vabadust läbi
võinade.

Sõja raskuste all rõuava Venemaa ära-
hordmises separaatsiaku sõlmimist Saaramaa-
ga tõstis esle Konstantinoopoli ja väinade
kohta sõlmitud salanõukuleppe avaldamise,
et sellega mõjustada Veni avalikele arvamusel
jätkama ^{sõda võiduka} lõpuni. Juba 1916. aasta novem-
laastles Inglise välisministri ja Konstantino-
poli ja väinade kohta sõlmitud kokuleppe
avaldamist, kuid kartus selle läbivõetava
mõju tõttu neutraalsetele riikidele ning Indes
ja Afganistani muhamedlastele, kelle selmis
oli Konstantinoopol püha linn, loobuti sellest.

1916. aasta sügisel tõstis selle küsimuse päri-
kordsett. üles selle aja pea- ja välisminister
Stürmer ning peale teatavat rõhulust aval-
das sellest Inglismaa oma nõusoleku. Prant-
susmaa arus selles küsimuses võtaval si-
suosal, sest ta kartis selle salalepingu aval-
damisega teatada arbedust oma liitlaste
hulgas, võti aga kummas peale selle sõja-
lost tüütsaamist. Pariisi teati ka, et lepingu
avaldamine nutmas esle Türgiga maapänu-
lõkult kotud alvati ringkondade pahameel-
toomi Venemaa vastu. Kõrre põhjusta ei ai-

sinud Prantuse saadon Stiirerelt: „kas Prant-
sus avalon arvamus ei illatuse igä satum
ingi sigadusse, uni avaldome nõukleppi.“
Hilgen Jaepori valituse poelt tehtud avaldus
nõukleppist konstantinoopoli ja väinade
koltoi liigidummas ei avaldanud sõjaraskeu-
test kurnatud Venemaal nõutavat nõpu.

1817. aasta jaanuaris võrmitati Prantusmaa
ja Venemaa vahel nõuklepi kootide vahitamise
tul, mis määras andlaus Prantusmaa rda-
piirid. Prantusmaa pretenduris Elvass-Lot-
tingile ja Saari-maale. Saana aladest keemi
varanul kaldal pidi moodustatama „õltu-
matu“ ja „neutraalse“ riia, mis pidi saupuri-
tama Prantuse vägede poelt seni, uni kaana-
maa on täitnud temale rahulepingus peale
pandud nõhustuse. 2 Kiritusena selle kest
Prantuse valitms kinnitas muisti nõukleppet
Konstantinoopoli ja väinade kolto, lubades
Venemaa jätta ka rabad kaid oma täe-
ne piiride määramisel.

Isaari-Venemaa anostusloend piiride
teiste riikede sultis, mis olid nõukleppide
teiste imperialistlike riikidega lepingute kande,

1 M. Pahologu, Isaariinik maailmasõjas, II kd., lk. 144.

2 Kone mannikonore u nponubn, r. I, lk. 135.

jänd aimelt paberile, kust mõjovõltsi soldati-
snelise rõivastatud talu poegade surmel, keda
juhtis proletariaat, vaevus uueks uolm raja-
aastane invalitmslm Romanovite monarhia.
Võõlis kodanlik-demonraatiline Dubnari-revo-
lutsoon, tuus võimule kodanluse ideaalide
kehastaja - Apüüsi valitsuse. Invalitmslms kor-
ra andapaine kodanluse võimuga ei muut-
nud sõja imperialistlikku iseloomu, kuna ta
jätuas sõda Entente' poold.

Uue kodanluse valitsus sattus vulgi suure-
mass sõttuvusse lääne riikidest ari trarism,
mis tulenes vajadusest varustada uue sõja-
materjaliga. Samuti suurenes finantsiline sõl-
tuvus Inglismaast ja Prantsusmaast uute
laenude tul. V. J. Lenin, inloomustades sõda
Apüüsi valitsuse sõttuvust, arüitas: „See va-
litsus on käost ja jalust kottud inglise ja
prantsuse imperialistliku kapitali poolt. Uue
kapital on oranona alles ülemaastlmses „fi-
mas“, mis käntab sadu mõjarderd sub-
la sõda ja kannab nimetust: „Inglismaa ja
Prantsusmaa.“¹

Apüüsi valitsus teatas juha 17. märtsil
oma välisendajatele välisministri Kulpuori

¹ V. J. Lenin, Suund, 23. kd., lk. 294.

kandude, et valitakse suhtes muutmata aus-
tusega rahvusvahelistele nõustustele, mille-
ks on oma peale võtnud unkuatunud valit-
sus, alles truu lubadustele, mis on antud Ve-
nema poole.¹ Liitlaste üldiselt rahuldades se-
tade, aruvalt rahutuus tegi and se, et pol-
nud sõnagaegi märgitud Venemaa soovist
jätuata sõda uusi võiduna lõpuni. Kaud
and uatunud olid aspatud. Spetone valitus
nuttas uohu teatama, et ta jätuab sõda
Saaramaa ja ta liitlaste vastu uusi vöi-
duua lõpuni. Selle nõustusele vastavalt nuttas
Inglismaa oma noodis 22. märtsist teatama
et uusi ... uulsti moodustatud Venemaa Spetone
valitus uulst droonga. On valmis silmas pida-
ma nõustuse, mis on oma peale võtnud ul-
kärpate poelt uohes liitlaste valitustega ja
uulsti and, mis puudutavad sõja jätuamist
võiduna lõpuni, volitas mond turnustama
nda ja sõlmima ametlikult suhted juu kõi-
geausungaga.² Selle antuga Spetone valitus
sõnavutus tunnustuse Inglismaalt, mollega
liitus Prantsusmaa. Entuati riigid nägud
Venemaa uadandlus valituses töö üista

¹ Kõne maanuu nõuand u spouubri, T. I, № 302, lk. 466.

² samas, № 305, lk. 469.

oma plaamide tõestamiseks.

Konstantinoopoli ja väinade küsimuses
Byzantine Valitsus jätkas traari-Nemmaa
poliitikat, varjates aruult oma usnäärse
sõnanõlkega rahust plane anne "Froonideta"
Byzantine Valitsuse ministrid, annestades valit-
suse isariindlust ja tema vähest autoriteeti
rahva hulgas, olid surrutud valikult tea-
tama, et nagu loobus ta 1315. aasta näibi-
nõnnulippust Konstantinoopoli ja väinade suh-
tes. Tegelikult taheti selliste avalduste tul-
tugevdada Byzantine Valitsuse nõnuvat postfroo-
ni ja närdatoa rahvamassidele, et valitsus on
sunnitud pidama vastu sõda vaenlase agus-
siooni vastu. Kodanluse tuund tuund me-
hõve ja es-urud näel toita olid valitsuse
poliitikat konstantinoopoli ja väinade kü-
simuses. Sõjamineeritu keenus oma jutuapa-
mikel apänsjanduse erundajatega, püüdis
larunda rahvamasside us ja varjata hulga-
hovi taatitust konstantinoopoli ja väinade
küsimuses, tegi aruult sõme meesõrde vaba-
dust väinades ja nende rahvusvahelisestest,
kuid tegelikult ta pooldas nende haara-
mist Nemmaa poolt.¹

¹ Konstantinopolis u spoumbi, t. I, lk. 138.

Nahepeal oli tekkunud liitlaste mõningai-
rongkondades arvamus soovs Spjutisi valitsemu
3. aprilli deklaratsiooniga, mis teatati, et „vaba
Venemaa usmäär ei ole terve rahvaste üle
valitsemine, nende rahvastele väärtuse ära-
võtmise, nende vööraste territooriumile regi-
valduse anastamine“¹ et Venemaa loobub dähis-
Idas oma taotlustest, arvustades tema eesmet
sõu poliitilist olu nõnda. Koljuvõv auttas aole
neid uudusi: ümber looma, teatades oma
Parisi saaduse kaudu, et „... mõnede üm-
rute Spjutisi valitsemise liinide avaldumise
sõks äärmiste vaerpoolsete partide välpa-
astumisega, selles mõttes, etagu meie loobume
1915. aasta märtsi vöonuleppes konstanti-
nopolis ja väinade võhta. Spjutisi valitsemise
viimase deklaratsiooni peamistest põhismõte-
test, meenutab muuskas täielikku vöonulep-
mist nõmudest nõhustustest, mis on võetud
meie poolt liitlaste suhtis. Selmas pöidades
sõda, et need nõhustused on vöerpoolsed,
meie ei loobe Venemaa eluiste kumole und-
lustamõest, mis on väljendatud vastava-
tes rahvusvahelistes vöonuleppes.“² Selle aval-

¹ Конец империализма и социализм, т. I, № 319, л. 477.

² Там же, № 322, л. 479.

duse põljal usti kergelt paljastub Ajutine Va-
lituse uuepaaritus ja valelikkus koos tema
avaldustega „ilma anektroonidita“ rahust.“

Petaogradis viibivatele välismaiste saadi-
kutele oli selge, et Ajutine Valitsus ei ole
suuteline pidama sõda võiduna lõpuks. Nad
plaanitudid Venemaa sõjast välja langemise
korral Konstantinoopoli ja värsade haa-
aanist koos Püügi jagamisega kaljuures
mööda mõnes 1915. aasta märtsi uuekuup-
pest. Sellest lähtudes eritas Paleologue Prant-
suse valitsusle: „Kui meie oleme suuni-
tud jätkuema sõda ilma Venemaa avõtte-
ta, meie võime saada võidust suuri
ulised meie ära langemid liitlaste nimel.“¹

Mõjuuov püüdes lööda Ajutine Valitsuse
võimevat prestiiži ja uudestada Ven-
maale kpingutega lubatud maas-alasid
autas teatama Veni saadi. uuele välismaad,
te üldrahvalou piire vira maas. ma sõda
võiduna lõpuks on ainult tuguneud tärn
rogu ühisuonna ja oga üle teadlikkusele.
Iseest mõista Ajutine valitsus täidab täis-
ti kohustusi, mis tal on võetud oma liit-
laste sichts.“² Selle avalduse teatavaus saa-

¹ Колебания и сомнения, № I, lk. 143.

² Samas, № 388, lk. 486.

mine laiadile rahvamassidele autmus esile ütle-
maa protesti lapse õpetise valituse impera-
listliku välispoliitika vastu ja mille tule-
musena oli aprilliarüis.

Õpetise valituse muudetud võimus jätk-
uas endise valituse välispoliitikat võrgs
kõigimustes. Uus valitus oma deklaratsioon-
is tõstis esile Türgi kummuva ja liide-
damise demokraatia, ettevõtmisega vabas-
tada teda otomani imperiumi suust. Va-
litus vapas oma taotlusi võtta üle suhtes
kõikide "annektatsioonide" ja "kontributsioon-
idide" rahult, kuigi ta ei andis endiselt
taotlus Bospoortu ja Baidanellide oma-
damist. Kõik rahvamasside peetmisel rää-
kus ta Musta mere pelgolekust ja vabast
pääsust läbi väinade, et stabiliseerida
oma sotsiaalset olukorda.

Õpetise valituse avantsüürilise sotsiaal- ja välis-
poliitika autmus esile järgest suurema rahul-
olematuse rahvamassides, mille tagajärjel ko-
dandlik-demokraatlik revolutsioon hakkas ühe
kannana proletariaat revolutsiooniks. Demokraat
proletariaat liidus talu rahva esindajate
massidega ja juhituna oma esindajate väi-
salga - bolševike partei poolt, annetas suure
sõjalise võitluse Oktoobri revolutsioonis kodanlike

tputise valituse ja loe esmuse setmalistloku
viigi maavimas. Nõuagude riu, kestis aõvale
nere tsarismi vastoroonilind taotlusid
konstantinopoli ja väinade uisimuse,
anus järjekindlalt nõudma rahvusvahelises
poliitmas nende uisimuste lahendamist
vastavalt rahu ja julgeoleku huvidile selles
rajoonis.

Lõppsõna

Tajandite pikema võitlus konstanci-
noopoli ja väinade pärast Euroopa suur-
riikide vahel näitas, et poliitilised kompli-
katsioonid alles ühisel mõelisel tasele
sui uue läänriigi püüdid igroevida
Musta mere maade riikide kum ja teha
nad sõltuvaks Sürgi poolsest tegusest.
Sõlmed aatnd andnd aga seda vähen
positiivne tulemus, mida ühisemori aas-
vas kõige suurema Musta mere riigi - Kuu-
maa majandusliku ja poliitilise võime.

Suurriikide vahelised vastastikused konstan-
tinoopoli ja väinade ühisel mõelisel tasele
uue Sürgi väinade valvurina aas-
tas oma majandusliku ja poliitilise
sõltuvuse ning muutis nende poolse-
võime. Sõlmed ja proposuse lanata-
mise ajum; näha mere kaus Euroopa
suurriikide aatise, kellest ainult Omeraa

oli Musta mere riik. Inglismaa, kes preten-
dus maailma merde valitsemisele, tegi
väinade küsimuse oma Venemaa vastase
poliitika aluseks.

Imperialismi perioodil suurriikide võit-
lunge tähtsate strateegiliste võtmepositsioo-
nide pärast maailmas pöruvad nende
huvide allis küsimuses veelgi enam uue
moodustades ühe osa Inglise - taara, Prant-
si - taara ja Uue - taara imperialisti-
kest vastuoludest maailmas.

Itaari - Venemaa piirid ei ole ma-
ailma sõja ajal kehtestada endale vastu-
võetav väinade ujum, mis tagasi sõja-
last järeleand ja soodustas ka ta
majandusliku arengut, tuleb pidada
Inglismaa. Kuid erinevalt tuleb suhtuda
Itaari - Venemaa imperialistlike taotlus-
tuse otomani imperiumi osade kaarami-
le, sest Itaari - Venemaa diplomaatiline ku-
hastas endas kapitalistlike võtmeaspekte
kuue.

Suure sõjalise võitluse perioodil võitluse
mure pööre väinade küsimuse lahendamise-
le, sest näu asjade Venemaa - suurim
Musta mere riik, loobus tsarismi anas-
tasiist taotlustest sellis küsimuses. Ta arm

kõrge suurema järjekindlusega aastu ma
Musta mere riiete julgeolekut imperialist-
like riiete anastuslike taoluste vastu
nõu nõudma kllit väinade egi mi, mis
kindlastam rahu ja julgeolekut kõrgete
Musta mere äärste riiete le.

Kasutatud kirjandus

Marxismi-leninismi klassikud

1. K. Маркс и Ф. Энгельс, *Курс философии*.
 Соц., т. IX, Москва, 1957,
 лк. 11-15.
2. V. I. Lenin, *USSR välismaa sektorite*
konverents. Tööd, 21. kd., Tallinn,
1953, lk. 136-141.
3. V. I. Lenin, *Imperialism ja sotsialismi sta-*
vus. Tööd, 21. kd., Tallinn,
1953, lk. 324-329.
4. V. I. Lenin, *Imperialismist. Tööd, 23. kd.,*
Tallinn, 1953, lk. 112-120.
5. V. I. Lenin, *Imperialism ja sotsia-*
listliku imperialismi. Tööd, 23. kd.,
Tallinn, 1953, lk. 163-183.

6. U. J. dezin , Kirjad kaugelt . Teond, 23. kd.,
Tallinn, 1953, lk. 283-295

Allikmaterjalid

7. Die Große Politik der Europäischen Kabinette
1871-1914. Sammlung der diplomatischen Akten
des Auswärtigen Amtes. Bd. 26., Berlin, 1925
8. Конституционный и промисл. I-II, Москва,
1925-1926 = Конституционный и промисл
(viidetus on antud dokumentide nimekirja lühendiga)
9. Международные отношения в эпоху
империализма. Серия 3-я. 1914-1917. Т. VI, т. 2,
Т. VII, т. 1, Москва, 1935 = Международные
отношения
10. Сборник договоров с другими государства-
ми 1856-1917. Москва, 1952 = Сборник
договоров
11. M. Paliologu, Iisariiri maadma tejas.
I-II kd., Tartu, 1937 = M. Paliologu, Iisariiri
maadma tejas

Мини китандис

12. К. В. Бозилевия, О Черноморских проливах.
Москва, 1946
13. Т. А. Бондаревский, Трагедия ^{рога} и
хроникловские критиканского
империализма на Ближний
Восток. Ташкент, 1955
14. Б. Банцир, Турция. Москва, 1952 =
= Б. Банцир, Турция
15. Дипломатра агалури. 2: уд., Ташкент, 1948 =
Дипломатра агалури. 2. уд
16. Дипломатический словарь. I-II, Москва,
1948 = Дипломатический
словарь
17. Б. А. Бранов, Черноморские проливы.
Москва, 1948 = Б. А. Бранов,
Черноморские
18. В. Крятеин, Борьба за проливы. "Новый
Восток", Москва, 1922, № 2,
ли. 99-125 = Новый Восток,
1922, № 2

19. В. Крюткин, Разгром Турции во время мировой войны, "Новый Восток", Москва, 1923, № 4, с. 49-59
= Новый Восток, 1923, № 4
20. А. Ф. Миллер, краткая история Турции. Москва, 1948 = А. Ф. Миллер, краткая история Турции
21. А. Ф. Миллер, Очерки новейшей истории Турции. Москва - Ленинград, 1948 = А. Ф. Миллер, Очерки
22. А. Ф. Миллер, Турция и проблема проливов. Москва, 1947 = А. Ф. Миллер, Турция
23. Ф. И. Котович, Вилломатическая Сарва в годы ¹⁹¹⁰⁻¹⁹¹⁷ первой мировой войны. Москва - Ленинград, 1947.

Sisukord

	lk.
Sissepukatus	1
Üritlus Türgi väinade pärast enne Esimest maailmasõda	9
Türgi astumine esimesse maailma- sõtta. Üritlus Türgi väinade pärast 1914. a. viimastel ja 1915. a. esimestel kuudel	41
Sardaniide operatsioon. Türgi väinade küsimus pärast sõda kuni Juuni sõjalist- liku Ootobri revolutsioonini	77
Lõppsõna	99
Kasutatud kirjandus koos lühenditega.	102